

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ
AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN
QORUNMA XİDMƏTİNİN FORMALAŞMASI VƏ SOSİAL-İQTİSADI
CƏHƏTDƏN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Əsgərova Cəvahir Ayubxan

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **20__ -ci il**

“KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ
AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN
QORUNMA XİDMƏTİNİN FORMALAŞMASI VƏ SOSIAL-İQTİSADI
CƏHƏTDƏN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: “060409” – “Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

Qrup: 116

Magistrant:

Əsgərova Cəvahir Ayubxan qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. Abasova Samirə
Hüseyn qızı

_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d., dos. Şamxalova Samirə
Oqtay qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar
Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKI – 2022

Elm andı

Mən, Əsgərova Cəvahir Ayubxan qızı and içirəm ki, “Koronavirus (COVID-19) pandemiyası şəraitində Azərbaycanın biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma xidmətinin formalaşması və sosial-iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

KORONAVİRUS (COVID-19) PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN QORUNMA XİDMƏTİNİN FORMALAŞMASI VƏ SOSIAL-İQTİSADI CƏHƏTDƏN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Pandemiya səbəbilə ölkələr müvafiq xəstəlikdən qorunma tədbirləri həyata keçirirlər. Bu tədbirlər vasitəsilə bəzi ölkələrdə, eləcə də Azərbaycanda pandemiyanın yarada biləcəyi zərər payı minimuma endirilmişdir. Sözügedən tədbirlər müxtəlif sahələr üzrə fərqlilik təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanda (COVID-19) pandemiya şəraitində Azərbaycanın biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi təşkil edir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Birinci fəslin yazılmasında müşahidə, xarici ölkələrin təcrübələrinin tədqiqi, qruplaşdırma, induksiya-deduksiya, müqayisəli analizlərdən istifadə edilmişdir. İkinci fəsil tədqiqatın analiz hissəsini əhatə edir. Sözügedən təhlilin aparılması üçün statistik və ya analitik təhlil, sorğu metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın aparılmasında səhiyyə xidmətinin təşkili, pandemiya tədbirləri, COVID-19 və onun xüsusiyyətləri, biznes subyektlərinin fəaliyyəti üzrə yerli və xarici monoqrafiyalardan, kitab, nəşrlərdən, elmi işlərdən, və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyətləri: Pandemiya şəraiti, eləcə də yumşaldılmış karantin rejimi hələ də davam etdiyi üçün biznes subyektləri ilə əlaqələrin qurulması və üzvə sorğuların aparılması, eyni zamanda maliyyə nöqtəyi nəzərindən yaranacaq problem də bu sıraya əlavə edilə bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqatın məqsədinə müvafiq olaraq Azərbaycanda (COVID-19) pandemiya şəraitində biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və virusla mübarizədə yeni həll yollarının, eləcə də tədbirlərin təklif edilməsi təşkil edir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Tədqiqat vasitəsilə əldə edilən nəticələr virusla mübarizədə müvəffəq olmaq istəyən biznes subyektləri üçün əhəmiyyətli ola bilər. Eləcə də, aparılan tədqiqat sahəsi üzrə informasiya bazasının yetərsizliyinin aradan qaldırılmasına kömək və bu sahədə yeni araşdırmalarının aparılmasına ədəbiyyat mənbəsi kimi istifadə edilə bilər.

Açar sözlər: Azərbaycan, COVID-19, biznes subyektləri

FORMATION OF SICK PROTECTION SERVICES AND SOCIO-ECONOMIC SERVICES IN DISEASES IN BUSINESS ENTERPRISES OF AZERBAIJAN IN THE CONTEXT OF CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMY

SUMMARY

The actuality of the subject: Due to the pandemic, countries are taking appropriate measures to prevent the disease. Through these measures, the share of damage caused by the pandemic in some countries, as well as in Azerbaijan, has been minimized. These measures differ in different areas.

Purpose and tasks of the research: The main purpose of the study is to identify, analyze and evaluate disease prevention measures in Azerbaijani businesses in the context of the pandemic in Azerbaijan (COVID-19).

Used research methods: Observation, study of foreign experience, grouping, induction-deduction, comparative analysis were used in writing the first chapter. The second chapter covers the analytical part of the study. Statistical or analytical analysis and survey methods were used to conduct this analysis.

The information base of the research: The research used local and foreign monographs, books, publications, scientific papers, and other materials on the organization of health care, pandemic measures, COVID-19 and its features, the activities of business entities.

Restrictions of research: As the pandemic situation, as well as the relaxed quarantine regime, is still ongoing, the problem of not establishing contacts with business entities and conducting face-to-face surveys, as well as from a financial point of view, can be added to this list.

The novelty and practical results of investigation: In accordance with the purpose of the study, the identification and assessment of disease prevention measures in business entities in the context of the pandemic in Azerbaijan (COVID-19) and the proposal of new solutions, as well as measures to combat the virus.

Scientific-practical significance of results: Results of study may be important for businesses that want to succeed in fighting the virus. It can also be used as a source of literature to help overcome the inadequacy of the research database and to conduct new research in this area.

Keywords: Azerbaijan, COVID-19, business entities

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	7
I FƏSİL. PANDEMIYA ŞƏRAİTİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN QORUNMA TƏDBİRLƏRİ VƏ BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ	10
1.1. Covid-19 şəraitində Azərbaycanda pandemiya ilə mübarizə tədbirlərinin nəzəri metoloji əsasları	10
1.2. Pandemiya şəraitində xəstəliklərdən qorunma tədbirləri	15
II FƏSİL. “COVID-19” ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN QORUNMA TƏDBİRLƏRİNİN TƏHLİLİ VƏ TƏDQIQI	32
2.1. Tədqiqatın əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və məqsədin irəli sürülməsi	32
2.2. Pandemiya dövründə biznes subyektlərində mövcud virusla mübarizə tədbirlərinin tədqiqi və sosial-iqtisadi aspektləri	39
2.3. Biznes subyektlərində mövcud olan xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin keyfiyyət ölçüsünün təhlili	46
III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRİN QORUNMA TƏDBİRLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ ÜZRƏ TƏDBİRLƏR	55
3.1. COVID-19 şəraitində biznes subyektlərində xəstəliklərin qorunma tədbirlərinin əsas əhəmiyyəti və zəruriyyəti	55
3.2. Biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi	62
3.3. Biznes subyektlərində xəstəliklərin qorunma xidmətinin formalaşması tədbirlərinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti.....	65
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	69
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	73
Cədvəllərin siyahısı	79
Sxemlərin siyahısı	79
ƏLAVƏLƏR	77

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Çin Xalq Respublikasının Hubey əyalətinin Uhan şəhərində koronavirus ailəsinə aid olan yeni bir virus, Ağır Kəskin Tənəffüs Sindromu Coronavirus-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus-2; SARS-CoV-2) müəyyən edildikdən sonra 2019-cu ilin sonunda bu virus dünyanın bir çox ölkəsinə yayıldı və pandemiya səbəb oldu. Virusun yayılmasının qarşısını almaq üçün müxtəlif məhdudiyyətlər qoyulub, karantin qaydaları tətbiq edilmiş və daha bir çox sərt tədbirlər həyata keçirilmişdir. COVID-19 pandemiyası öz təsirləri ilə həm cəmiyyətlər, həm də fərdlər, həm də müəssisələr zəminində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. İnsanlar, eləcə də müəssisələr əvvəllər üz-üzə gördükləri bəzi fəaliyyətlərini internet və sosial media vasitəsilə etməyə başlamışlar.

Məlumdur ki, pandemiya səbəbilə ölkələr müvafiq xəstəlikdən qorunma tədbirləri həyata keçirirlər. Bu tədbirlər vasitəsilə bəzi ölkələrdə, eləcə də Azərbaycanda pandemiyanın yarada biləcəyi zərər payı minimuma endirilmişdir. Sözügedən tədbirlər müxtəlif sahələr üzrə fərqlilik təşkil edir. Bu isə hər bir sahənin özünəməxsus xüsusiyyət və formalarının olmasından irəli gəlir. Bu sahələrə təhsil, sosial müdafiə, miqrantlar, qadın və uşaqlar, Azərbaycanın biznes subyektləri və s. aid etmək olar. İşçi kütləsinin əsasən biznes subyektləri üzərindən formalaşdığını nəzərə alaraq deyə bilərik ki, xəstəliklərdən qorunma xidmətinin formalaşmasını zəruri edən əsas sahələrdən biri də biznes subyektləridir. Bu isə mövzumuzu olduqca aktual edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Ədəbiyyatımıza yeni daxil olan COVID-19 anlayışı, xəstəlikdən qorunma tədbirləri, eləcə də biznes subyektlərinin fəaliyyəti araşdırılması geniş və əhəmiyyətli sahələrdir. Sözügedən mövzu olduqca yenidir və koronavirus pandemiyası şəraitində biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma xidmətinin formalaşması daha əvvəllər nə yerli, nə də xarici tədqiqatçıların araşdırma mövzusu olmamışdır. Məhz bu vəziyyət Koronavirus (COVID-19) pandemiyası şəraitində Azərbaycanın biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma

xidmətinin formalaşması və sosial-iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilməsi məsələlərinə diqqət yetirilməsini aktual edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanda (COVID-19) pandemiyası şəraitində Azərbaycanın biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi, təhlili və qiymətləndirilməsi təşkil edir. Tədqiqatın məqsədinə çatmaq üçün bir sıra vəzifələr həyata keçirilməlidir. Bunlar,

- Covid-19 şəraitində Azərbaycanda pandemiya ilə mübarizə tədbirlərinin nəzəri metoloji əsaslarının açıqlanması;

- Pandemiya şəraitində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin nəzəri tədqiqi;

- COVID-19 şəraitində biznes subyektlərində xəstəliklərin qorunma tədbirlərinin əsas əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsi;

- Biznes subyektlərində mövcud olan xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təhlil edilməsi;

- Biznes subyektlərində xəstəliklərin qorunma tədbirlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın obyekt və predmeti: Araşdırmanın obyektı Azərbaycanda fəaliyyət göstərən biznes subyektləridir. Tədqiqatın predmeti isə COVID-19 pandemiyası şəraitində Azərbaycanın biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma xidmətinin formalaşması və sosial-iqtisadi cəhətdən qiymətləndirilməsidir.

Tədqiqat metodları: Birinci fəslin yazılmasında müşahidə, xarici ölkələrin təcrübələrinin tədqiqi, qruplaşdırma, induksiya-deduksiya, müqayisəli analizlərdən istifadə edilmişdir.

İkinci fəsil tədqiqatın analiz hissəsini əhatə edir. Sözügedən təhlilin aparılması üçün statistik və ya analitik təhlil, müqayisə və qrafik təhlil metodlarından istifadə edilmişdir. Son fəslin yazılması üçün isə ümumiləşdirmə metodundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın aparılmasında səhiyyə xidmətinin təşkili, pandemiya tədbirləri, COVID-19 və onun xüsusiyyətləri, biznes subyektlərinin fəaliyyəti üzrə yerli və xarici monoqrafiyalardan, kitab, nəşrlərdən, elmi işlərdən, və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın mədudiyyətləri: Mövzunun daha öncə dünya miqyasında tədqiq olunmaması və COVID-19 pandemiyasının həyatımıza son 2 ildə daxil olduğunu nəzərə alaraq Azərbaycan üzrə bu sahədə aparılan tədqiqatlar yetərsiz saydadır.

Pandemiya şəraiti, eləcə də yumşaldılmış karantin rejimi hələ də davam etdiyi üçün biznes subyektləri ilə əlaqələrin qurulması və üzbəüz sorğuların aparılması, eyni zamanda maliyyə nöqtəyi nəzərindən yaranacaq problem də bu sıraya əlavə edilə bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın məqsədinə müvafiq olaraq Azərbaycanda (COVID-19) pandemiyası şəraitində biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və virusla mübarizədə yeni həll yollarının, eləcə də tədbirlərin təklif edilməsidir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqat vasitəsilə əldə edilən nəticələr virusla mübarizədə müvəffəq olmaq istəyən biznes subyektləri üçün əhəmiyyətli ola bilər. Eləcə də, aparılan tədqiqat sahəsi üzrə informasiya bazasının yetərsizliyinin aradan qaldırılmasına kömək və bu sahədə yeni araşdırmalarının aparılmasına ədəbiyyat mənbəsi kimi istifadə edilə bilər.

I FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRATINDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN QORUNMA TƏDBİRLƏRİ VƏ BİZNES SUBYEKTLƏRİNİN FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

1.1. COVID-19 şəraitində Azərbaycanda pandemiya ilə mübarizə tədbirlərinin nəzəri metoloji əsasları

2019-cu ilin dekabr ayında Çinin Wuhan şəhərində ortaya çıxan "COVID-19" adlanan Koronavirus xəstəliyi 31 Dekabr 2019-cu ildə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına bildirilmişdi. COVID-19 pandemiyası Dünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən 30 yanvar 2020-ci ildə "beynəlxalq səviyyədə ictimai sağlamlıq fəvqəladə vəziyyəti" olaraq təsnif edildi və 11 mart 2020-ci ildə "qlobal pandemiya (pandemiya)" olaraq elan edildi (Ünal A., 2021). Dünyada hadisələrin artması ilə birlikdə Azərbaycanda ilk COVID-19 hadisəsi 28 fevral 2020-ci ildə görüldü (Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargah, 2020).

Koronavirusun ortaya çıxmasından bu yana ölkəmizdə ümumi yoluxma sayı 492 min, ölənlərin sayı isə 6 mini (koronavirusinfo.az, 11.10.2021-ci il tarixli məlumat) keçib. Dünyada 238 milyondan çox yoluxma və 4 milyondan çox ölüm hadisəsi baş vermişdir. Demək olar ki, hər yaş qrupuna ciddi təsirləri səbəbindən koronavirus 21 -ci əsrin ən əhəmiyyətli sağlamlıq problemi hesab olunur.

Araşdırmalar, COVID-19 pandemiyası dövründə bir cəmiyyətin əsas ehtiyaclarından birinin səhiyyə xidməti olduğunu və pandemiyanın yayılmasına nəzarət etmək üçün sosial təcrid olunmanın çox vacib olduğunu ortaya qoydu (Hotar S., 2020). Koronavirusun yoluxucu olduğunu başa düşməklə sosial təcrid və karantin tədbirləri tədricən artdı (Üstün Y., 2020). Sosial təcrid fərdlə cəmiyyət arasında tam və ya demək olar ki, tama yaxın bir ünsiyyət əksikliyi vəziyyəti olaraq təyin olunur.

Pandemiya dövründə dünyada sosial ictimai sağlamlıq problemlərinə və iqtisadi çətinliklərə səbəb olan COVID-19 pandemiyasının sosial həyata təsirləri ilə bağlı

araşdırmalarda sosial təcrid və səyahət azadlığının qadağan edilməsi bəzi problemlərə səbəb olmuşdur. Pandemiyanın təhsil sisteminə, iqtisadi vəziyyətə, kənd təsərrüfatı istehsal prosesinə, sağlamlıq hüququna və insan psixologiyasına bəzi mənfi təsirləri olduğu aşkar edilmişdir. Sosial təcrid fərdlərdə müxtəlif psixoloji pozğunluqların yaranmasına yol açmaqla COVID-19 pandemiyanın təsirləri həmçinin biznes subyektlərində də özünü göstərmişdir.

COVID-19 pandemiyası yoxsulluq, artan gərginlik və səhiyyə xidmətinin azalması səbəbindən bütün dünyada fərdlərin inkişafına mənfi təsir göstərmə potensialına malikdir. Əvvəlki pandemiya və fəlakətlərin təsirləri ilə bağlı araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi vəziyyət nöqtəyi nəzərindən həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli mənfi nəticələr ola bilər (Shonkoff A. və Garner O., 2013).

Azərbaycan COVID-19 ilə mübarizə və pandemiyanın əhaliyə təsirini minimuma endirmək üçün bir neçə strategiya qəbul etmişdir. Milli hakimiyyət orqanları insan mərkəzli yanaşma ilə COVID-19-un yayılmasının qarşısını almaq üçün müxtəlif təcrid tədbirləri həyata keçirməkdədirlər.

Koronavirusun ölkədə yayılması ilə əlaqədar Hökumət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin əlaqələndirilməsi məqsədilə 27 fevral 2020-ci il tarixdə Nazirlər Kabineti yanında müvafiq qurumların rəhbər işçilərindən ibarət Operativ Qərargah yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 2020-ci il martın 19-da “Azərbaycan Respublikasında əhəlinin sağlamlığının qorunması və koronavirus infeksiyasına qarşı mübarizənin gücləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, ölkənin cavab tədbirlərinə maliyyə yardımı göstərmək məqsədilə Koronavirusla Mübarizəyə Xüsusi Dəstək Fondu yaradılıb. Prezidentin Fövqəladə Hallar Fondundan Fonda təxminən 12 milyon ABŞ dolları ayrılıb. Prezidentin “19 mart 2020-ci il tarixli Sərəncamı koronavirus pandemiyanın Azərbaycan iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, məşğulluğa və sahibkarlığa mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı

kompleks tədbirləri” tənzimləyir. Prezidentin Fərmanının icrası ilə bağlı “Tədbirlər Planında” kompleks, səmərəli və əsaslı tədbirlər öz əksini tapıb. Bu məqsədlərin reallaşdırılması üçün 2 milyard dollar vəsait ayrılıb.

“Bu gün Azərbaycanda 20-dən çox dövlət xəstəxanası COVID-19 xəstələrinə xidmət göstərir”. Ölkənin ən böyük və ən müasir xəstəxanalarından biri olan Yeni Klinika COVID-19-un yayılmasından qısa müddət sonra açılıb.” “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il aprelin 7-də imzaladığı Sərəncama əsasən, əlavə tədbirlər çərçivəsində altı ay ərzində COVID-19 xəstələri üçün 11 modul tipli xəstəxana tikilib. Bu modul tipli xəstəxanalara əlavə 4100 xəstəxana çarpayısı verəcək. Əlavə yeddi modul tipli xəstəxananın tikintisi isə planlaşdırılır”.

“Qlobal koronavirus pandemiyasına qarşı mübarizədə növbəti addım kimi Azərbaycanda üz maskalarının yerli istehsalına başlanılıb. Tibbi maskalardan əlavə, birdəfəlik qoruyucu geyimlər, dezinfeksiyaedici aparatlar, dezinfeksiyaedici məhsullar və s. məhsullar da yerli istehsalıdır. Azərbaycan hökuməti virusdan zərər çəkmiş dövlətlərlə və COVID-19 pandemiyası ilə mübarizədə göstərdiyi qlobal səylərdə həmrəy olduğunu bildirərək ÜST-ə 5 milyon ABŞ dolları ianə edib”.

2019-cu ildən günümüzdə qədər davam edən pandemiya artıq 2 ildən çoxdur ki həyatımızın bir hissəsinə çevrilmişdir. Ağır fəsadları olan bu yoluxucu xəstəliyinin qarşısının alınması məqsədilə ölkə rəhbərliyi tərəfindən ÜST-ün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi məcburi hal almışdır. Sözügedən tədbirlərə nəzər salaq:

- Növbəniz çatan kimi peyvənd olun və yerli peyvənd qaydalarına əməl edin.
- Başqaları ilə xəstə görünməsələr belə, aranızda ən azı 2 metr məsafə saxlayın. İzdihamdan və yaxın təmasdan çəkinin.
- Fiziki məsafənin mümkün olmadığı və havalandırmanın zəif olduğu qapalı məkanlarda, mühitlərdə maska taxmaq;
- Əllərinizi tez-tez spirt və ya sabun və su ilə təmizləmək;

- Öskürərkən və ya asqırarkən ağzınızı və burnunuzu əyilmiş dirsək bükümünüz və ya salfetlə örtün. İstifadə olunmuş salfetləri dərhal atın və əllərinizi mütəmadi olaraq təmizləmək;

- Əgər simptomlar hiss etsəniz COVID-19 testi üçün müraciət edin və müsbət nəticə olduğu təqdirdə sağalana qədər özünüzü təcrid etmək;

- Maskanızın burnunuzu, ağzınızı və çənənizi örtüyünə əmin olmaq;

- Maskanı taxmadan, çıxarmamış və çıxardıqdan sonra və ya istədiyiniz zaman əllərinizi təmizləmək;

- Maskanızı çıxardığınız zaman təmiz plastik torbada saxlayın və parça maskadırsa gündəlik yuyun, tibbi maskadırsa zibil qutusuna atmaq;

- Vana (nəfəslik) ilə nəfəs ala bilən pambıq qara tənəffüs maskaistifadə etmək.

Yoluxmuş insanların uzun müddət birlikdə qaldığı izdihamlı və zəif havalandırılan ərazilərin COVID-19-a yoluxma riski daha yüksəkdir. Restoranlar, kino və teatrlar, fitnes klubları, gecə klubları, ofislər və ibadət yerləri kimi insanların toplaşdığı yerlərdə, çox vaxt izdihamlı interyerlərdə və yüksək səslə danışdıqları, qışqırdıqları, ağır nəfəs aldıkları və ya mahnı oxuduqları yerlərdə pandemiyalar daha kütləvi qeydə alınmışdır.

İnsanların əhatə olunduğu ərazini mümkün qədər təhlükəsiz etmək üçün aşağıdakılar tövsiyyə edilir:

- qapalı, izdihamlı və ya yaxın təmas yerlərindən uzaq olmaq;

- insanlarla açıq ərazilərdə toplaşmaq. Açıq hava görüşləri qapalı məkanlardan daha təhlükəsizdir, xüsusən də qapalı məkanlar kiçikdirsə və kənar hava daxil deyilsə.

Eləcə də tədbirlər sırasında insanlara əgər izdihamdan və ya qapalı məkanlardan qaça bilmirsinizsə, bu ehtiyat tədbirlərini görməkləri tövsiyyə olunur:

- İçəridə olarkən təbii havalandırmanın miqdarını artırmaq üçün pəncərələri açmaq;
- Maska taxmaq.

Azərbaycanda pandemiyanın yayılmağa başladığı ilk günlərdən etibarən xüsusi karantin rejimi elan olunmuş və Operativ Qərargahın keçirdiyi brifinqlə vətəndaşlara elan edilmişdir. Ölkə ərazisində yük daşınmaları istisna edilməklə, xarici ölkələrə uçuşlar, gediş-gəlişlər ləğv edilmiş, sərhədlər müvəqqəti olaraq bağlanmışdır. Vətəndaşların ölkəyə qayıtması üçün xüsusi çarter reyslər təşkil olunmuş, gələn vətəndaşlar 14 gün müddətində karantin ərazilərində yerləşdirilmiş və bununla da digər ölkələrdən gələ biləcək xəstəliyin qarşısı alınmışdır.

Mövcud olan xüsusi karantin rejiminin müddətinin uzadılması ölkə ərazisində mövcud yoluxma hallarında, xəstələrin vəziyyətindən, regionalarda, eləcə də paytaxt Bakıda sanitar-epidemioloji vəziyyətə uyğun olaraq aparılmışdır. Burada əsas məqsəd virusun yoluxma sürəti və sayının minimuma endirilməsi tədbirlərini əhatə edir.

Xüsusi karantin rejimində Azərbaycanda pandemiya ilə mübarizə tədbirlərinə yuxarıda qeyd edilən 2 aprel 2020-ci tarixində Nazirlər Kabinetinin 124 sayılı qərarında əhatə edilən tədbirlərlə yanaşı, 18 aprel 2020-ci il qərarı da qeydə alınmalıdır. Belə ki, bu qərara əsasən 18 aprel 2020-ci il tarixindən etibarən mövcud xüsusi karantin rejimi tədbirləri daxilində bütün təlim-tərbiyə və tədris müəssisələrinin fəaliyyəti məhdudlaşdırılmışdır. Eləcə də, iş yerlərində distant rejimə keçirilmə və işçilərin əmək haqqılarının vaxtında və əksiksiz ödənilməsinin təmin edilməsi bildirilmişdir.

Pandemiya şəraitində COVID-19 mübarizə tədbirləri çərçivəsində elan edilmiş karantin rejimində 65 yaşdan yuxarı tənha yaşayan və pandemiya şəraitindən əziyyət çəkərək işsiz olan vətəndaşlara müvafiq sosial yardım və xidmətlərin göstərilməsi həyata keçirilmişdir.

Virusa qarşı lazımi tədbirləri görmək üçün virusun ötürülmə sayını təxmin etmək və onun yoluxucu dinamikasını müəyyən etmək çox vacibdir (Chung A. və Li Y., 2020).

Əsas reproduksiya nömrəsi (R_0) virusun ötürülməsinin göstəricisidir və yoluxucu şəxs tərəfindən törədilən yeni infeksiyaların orta sayını təmsil edir. $R_0 > 1$ olduqda, yoluxmuş insanların sayının artması ehtimalı var, lakin $R_0 < 1$ olduqda, yoluxuculuğun sonu ehtimal edilir. Əsas reproduksiya nömrəsi, yoluxucu bir virusun yayılması riskini göstərən yoluxucu xəstəlik epidemiologiyasında bir anlayışdır (Farrington A. və Kanaan E., 2001). Liu və digərlərinin (2020) araşdırmasında Covid-19-un əsas çoxalma sayı araşdırıldı. Bu araşdırma Çindən və xaricdən Covid-19 üçün əsas reproduksiya sayını təxmin edən 12 araşdırmanı araşdırdı. Bu tədqiqatda orta əsas çoxalma əmsalı 2,79 olaraq müəyyən edilmişdir. Bu rəqəmin müəyyən edilməsində istifadə olunan üsullar mühüm rol oynayır. R_0 sayını təxmin etmək üçün stoxastik üsullardan istifadə edilən iki araşdırmada orta 2,44 olduğu müəyyən edilmişdir. R_0 sayını qiymətləndirmək üçün riyazi üsullardan istifadə edilən altı tədqiqatda orta qiymət 4,2 olduğu aşkar edilmişdir. Eksponensial artım kimi statistik metodlardan istifadə edilən üç araşdırmada orta göstəricinin 2,67 olduğu müəyyən edilmişdir. ÜST R_0 təxminini 2.0-2.5 olaraq dərc etdi (ÜST-nin Koronavirus Xəstəliyi üzrə Çin Birgə Missiyasının 2019-cu il üzrə ÜST Hesabatı). Görünür ki, R_0 əldə etmək üçün istifadə edilən stoxastik və statistik üsullar daha ağlabatan nəticələr verir, riyazi üsullar isə orta hesabla daha yüksək qiymətləndirmələr verir. Liu və digərləri (2020), Covid-19-un əsas çoxalma sayının orta hesabla 2-3 ətrafında olacağı gözlənilir.

Sözügədən tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində ölkə ərazisində pandemiya vəziyyəti qismən nəzarət altına alınmış və vətəndaşların virusa yoluxma hallarında geriləmə müşahidə edilmişdir.

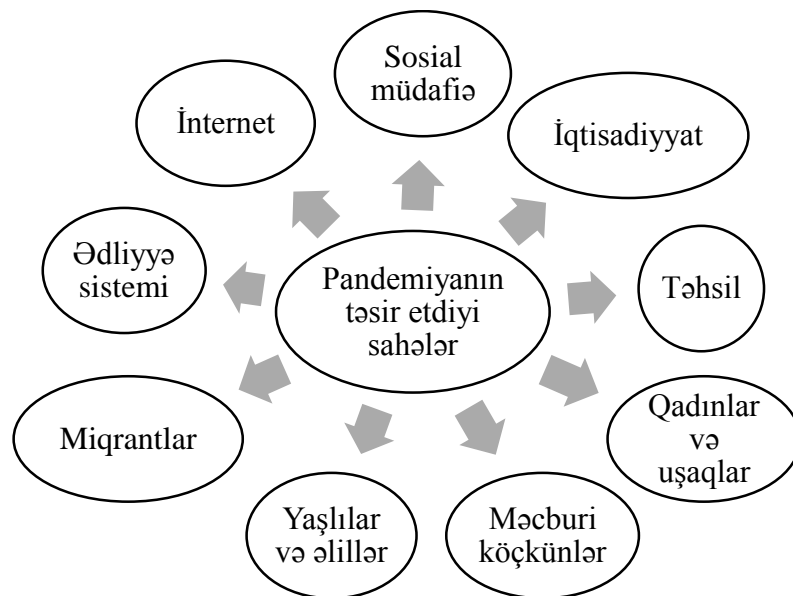
1.2. Pandemiya şəraitində xəstəliklərdən qorunma tədbirləri

2020-ci ilin yanvar ayının ilk günlərində virusun genomunun aşkarlanması ilə peyvənd tədqiqatlarında böyük uğurlar əldə edilib. O qədər ki, genom quruluşu aşkar edildikdən təxminən 3 ay sonra, COVID-19 peyvəndi namizədlərinin 1-ci mərhələsinin

öyrənilməsi üçün ilk müraciətlər başladı. Bundan sonra, COVID-19 peyvəndi tədqiqatları görünməmiş sürət qazandı. Normalda illərlə davam edən peyvənd tədqiqatlarında faza tədqiqatları pandemiyanın ölçüsü və şiddətinə görə aylar ərzində tamamlandı. Bu dövrdə müxtəlif orqanlar 3-cü faza tədqiqatları nəticəsində mənfi təsirlərin inkişafı baxımından təhlükəsiz, yaxşı immunogenliyə malik və COVID-19 infeksiyasının qarşısının alınmasında yüksək effektivliyə malik peyvəndlərin təcili istifadəsinə icazə veriblər və bu peyvəndlər tətbiq olunmağa başlayıb (böyüklərə tətbiq edilməlidir).

Azərbaycanda pandemiya ilə mübarizədə fərqli sahələr üzrə müxtəlif tədbirlər görülmüşdür (Sxem 1).

Sxem 1: Pandemiyanın təsir etdiyi sahələr



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

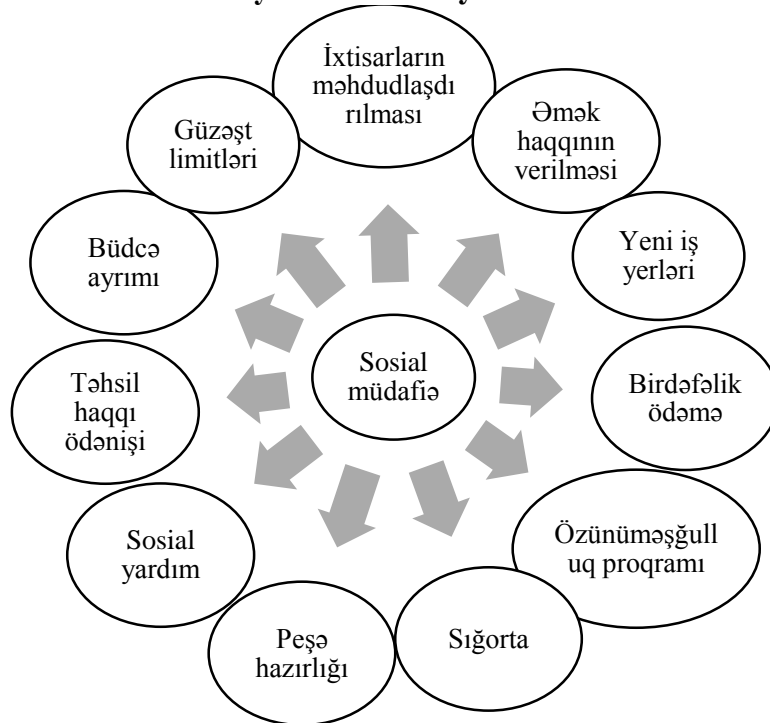
Sxemdə göstəriləndiyi kimi sözügedən sahələrə daxildir:

1. Sosial müdafiə
2. İqtisadiyyat
3. Təhsil
4. Qadınlar və uşaqlar

5. Məcburi köçkünlər
6. Yaşlılar və əlillər
7. Miqrantlar
8. Ədliyyə sistemi
9. İnternet

Qeyd edilən sahələri tətbiq edilən tədbirlər üzrə açaq. İlk qeyd etdiyimiz sahə sosial müdafiə sahəsidir ki, buraya (Sxem 2):

Sxem 2: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Sosial müdafiə



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Sxem 2-də qeyd edilmiş tədbirlərə daha ətraflı nəzər yetirək:

1. Haqsız işdən çıxarılmaların və ya iş yerlərinin ixtisarının qarşısının alınması;
2. Evdə işləyənlərə əmək haqqının verilməsinin davam etdirilməsi;
3. 2020-ci ildə əlavə 50 min ödənişli ictimai iş yerinin yaradılması;
4. 600 000 işsizə birdəfəlik müavinətin verilməsi;

5. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin internet portalında birdəfəlik ödəmənin verilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi;

6. Özünüməşğulluq proqramında iştirak;

7. İşsizlikdən sığorta əhatəsinin 20.000 nəfərə qədər genişləndirilməsi;

8. Peşə hazırlığı kurslarına fasilə verənlər üçün təqaüdlər;

9. Əhaliyə sosial ödənişlərin (pensiya və müavinətlərin) dayanıqlığının təmin edilməsi üçün Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2020-ci ilin aprel-dekabr ayları üzrə 2019-cu il ehtiyatlarından istifadə edilməsi;

10. Aztəminatlı ailələrə ünvanlı dövlət sosial yardımı ödənişinin müddətinin karantin rejimi başa çatdıqdan sonrakı ayın 1-dək uzadılması;

11. “Ünvanlı dövlət sosial yardımı proqramının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi”;

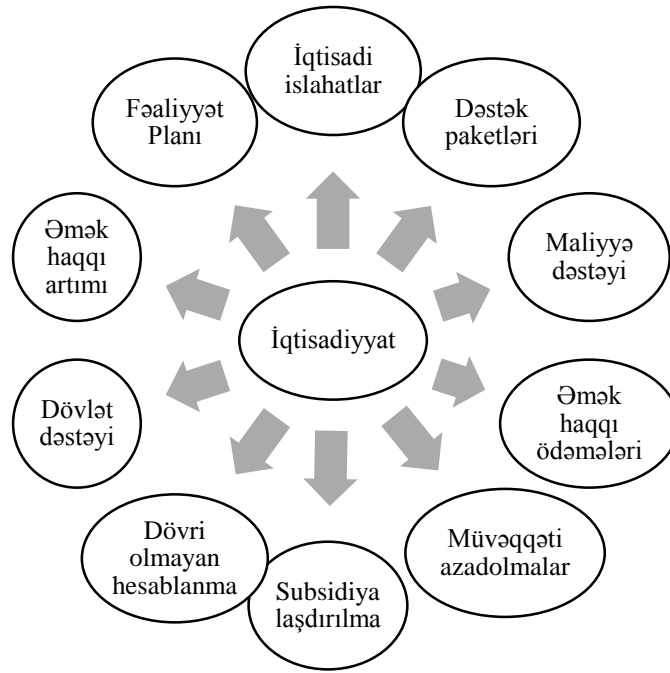
12. Sosial cəhətdən həssas ailələrdən olan tələbələr üçün dövlət büdcəsindən illik təhsil haqqının ödənilməsi (24 milyon ABŞ dolları);

13. Vətəndaşların tibbi maskalara olan tələbatının ödənilməsi üçün dövlət büdcəsindən vəsaitin (2,7 milyon ABŞ dolları) ayrılması;

14. Elektrik enerjisindən istifadə üzrə mövcud güzəşt limitlərinin müvəqqəti artırılması (5,9 milyon ABŞ dolları).

İkinci qeyd edilən sahə iqtisadiyyat sahəsidir. Bu sahə üzrə tədbirlər Sxem 3-də göstərilmişdir.

Sxem 3: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: İqtisadiyyat



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Sxem 3-də qeyd edilən iqtisadiyyat üzrə tədbirlərin daha geniş miqyaslı izahına ətraflı nəzər salaq:

1. “Pandemiyanın ölkə iqtisadiyyatına və məşğulluğa mənfi təsirinin azaldılması da daxil olmaqla davamlı inkişafa nail olmaq üçün kompleks Fəaliyyət Planının qəbul edilməsi və uğurla həyata keçirilməsi. Görülən tədbirlər nəticəsində 7 ayda iqtisadiyyat cəmi 2,8 faiz kiçildi”.

2. “COVID-19-un ölkə iqtisadiyyatına təsirinə baxmayaraq, ötən illərdə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar və yaradılmış potensial hesabına iqtisadi artım tempi (0,2%) artıb”;

3. “Dəstək proqramı (1,47 milyard ABŞ dolları – ÜDM-in 3,1%-i səviyyəsində təxmin edilir) təkə antiböhran tədbiri deyil, həm də iqtisadi genişlənmə, kredit ekspansiyası və məcmu tələbin stimullaşdırılması proqramıdır. Hökumət tərəfindən qəbul edilən bu hərtərəfli dəstək paketi davamlı inkişaf məqsədlərinə, o cümlədən

pandemiyadan sonrakı dövrdə sosial tarazlığın və iqtisadi inkişafın qorunmasına xidmət edir”;

4. “İqtisadiyyatın təsirlənmiş sahələrində 300 000 fərdi sahibkara birbaşa maliyyə dəstəyi (47 milyon ABŞ dolları)”;

5. “Bu sənayelərdə 300.000 işçiyə qismən əmək haqqının ödənilməsi (127 milyon ABŞ dolları)”;

6. “Təsirə məruz qalan iqtisadiyyat sektorlarında vergi, sığorta və gömrük ödənişlərindən müvəqqəti azadolmalar (68 milyon ABŞ dolları)”;

7. “Əhəmiyyətli sərnişin daşıma sistemlərinə maliyyə dəstəyi (165 milyon ABŞ dolları)”;

8. “Təsirə məruz qalan ərazilərdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət zəmanətləri və bank kreditləri üzrə faiz dərəcələrinin subsidiyalaşdırılması (0,3 milyard ABŞ dolları)”;

9. “Mövcud bank kreditləri üzrə faiz dərəcəsinin bir hissəsinin dövlət zəmanəti olmadan subsidiyalaşdırılması (0,6 milyard ABŞ dolları)”;

10. “Dövlət Əmlakı və Dövlət Torpaq Fondu üzrə icarə haqlarının dövrü olmayan hesablanması”;

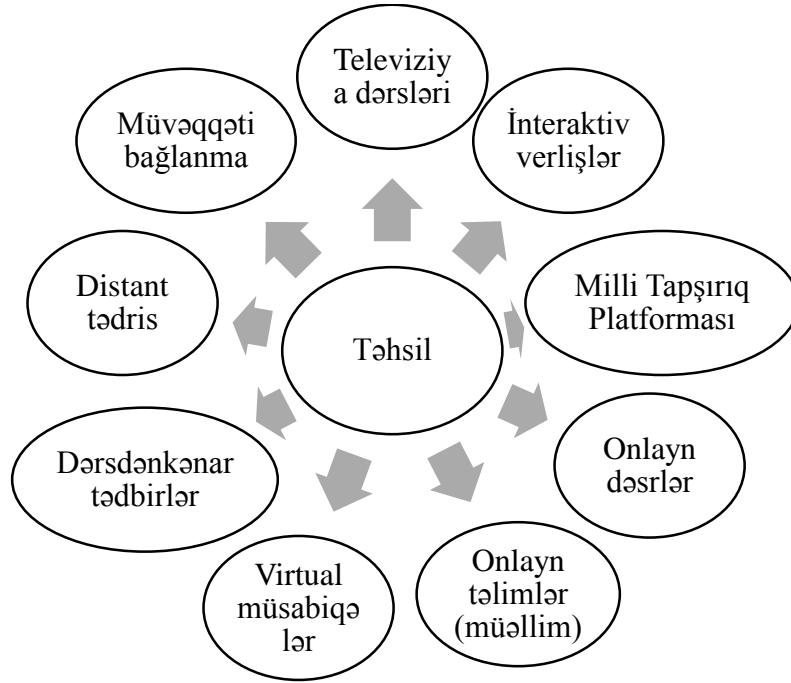
11. “Əhalinin ehtiyacları üçün zəruri olan ərzaq və tibbi məmulatların müvəqqəti gömrük rüsumlarından azad edilməsi”;

12. “Ortamüddətli dövrdə dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas prioritetləri kimi müəyyən edilmiş sahələrə dövlət dəstəyi tədbirlərinin davam etdirilməsi və özəl investisiyaların həvəsləndirilməsi”;

13. “Pandemiya dövründə ilkin səhiyyə işçilərinin əməkhaqqı 3-5 dəfə artırılması”.

Sxem 4-də pandemiyanın təsir etdiyi növbəti sahə olan təhsil sahəsi üzrə həyata keçirilən tədbirlər öz əksini tapmışdır.

Sxem 4: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Təhsil



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Qeyd etdiyimiz kimi növbəti sahə təhsil sahəsidir (Sxem 4). Pandemiya zamanı təhsil sahəsində aparılan tədbirlərə aiddir:

1. COVID-19-un yayılmasının azaldılması məqsədilə 2 mart 2020-ci il tarixindən etibarən Azərbaycanda bütün təhsil müəssisələrinin müvəqqəti bağlanması. Məktəblər və təhsil müəssisələri sentyabrın 15-dən etibarən tələbələr və tələbələr üçün tədrisə geri qayıtmağa başlayacaq. Əvvəlcə ibtidai məktəblər açılacaq, digər siniflər oktyabrın 1-dən sonra tədrisə bərpa olunacaq.

2. Bütün tələbələrin təhsilə fasiləsiz çıxışını təmin edən milli telekanallarda televiziya mühazirələrinin yayımlanması. Bütün qeydə alınmış televiziya şouları həmçinin Təhsil Nazirliyinin təlim platformasında onlayn olaraq mövcuddur;

3. Televiziya mühazirələrindən əlavə həftəlik canlı interaktiv verilişlər;

4. Ümummilli rəyin təmin edilməsinə və şagirdlərin fəallığının monitorinqinə yönəlmiş məktəb şagirdləri üçün Milli Tapşırıqlar Platformasının işə salınması;

5. Müxtəlif tələbə qrupları üçün onlayn dərslərin başlanmasında və müəllimlər üçün təlimlərin keçirilməsində yerli müəllimlərə, eləcə də yerli təhsil orqanlarına dəstək olmaq;

6. Müəllimlər üçün potensialın artırılması, məzmunun tənzimlənməsi, şagird motivasiyasının artırılması ilə bağlı bütün yerli təhsil orqanlarına texniki dəstək və təlimatın təmin edilməsi. Distant təhsillə bağlı onlayn təlimlər çərçivəsində 1000-dən çox müəllimin iştirakı;

7. Tələbələr arasında yaradıcılığı stimullaşdırmaqla yanaşı, onları motivasiya etməyə yönəlmiş “Evdə qal, evdə yarat” kampaniyasının, virtual müsabiqənin (STEAM dərsləri) başlanması;

8. Müxtəlif məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təhsil alan uşaqlar üçün milli telekanallarda televiziya dərslərinin yayımlanması;

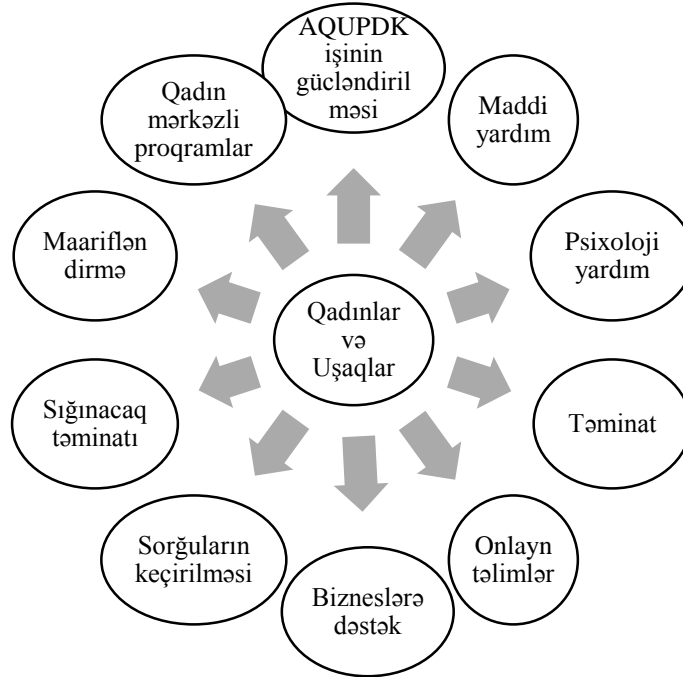
9. NASA ilə əməkdaşlıqda məktəblilər üçün onlayn şahmat turniri, onlayn incəsənət müsabiqələri (rəsm çəkmək, oxumaq, musiqi alətlərində ifa etmək) və “Günün alimi” kimi müxtəlif onlayn dərskənar tədbirlərin təmin edilməsi;

10. Dövlət Peşə Təhsili İnstitutu (SAVE) tərəfindən və BMTİP və GIZ (Almaniya) dəstəyi ilə peşə hazırlığı üçün video məzmunun hazırlanması;

11. Ali məktəb tələbələrinə tədrisin distant aparılması. Əksər universitetlər digər virtual platformalar arasında onlayn tədris prosesi üçün Təhsil Nazirliyi tərəfindən pulsuz təqdim olunan Microsoft TEAMS platformasından istifadə edirlər. Onlayn kursları izləyə bilməyən tələbələr müvafiq universitetin onlayn aləti vasitəsilə bu kursların yüklənmiş videoyazılarına baxmaq və oxu materiallarına daxil olmaq imkanı əldə edirlər.

COVID-19 pandemiyasının qarşısını almaq məqsədilə ölkəmizdə keçirilən növbəti tədbirlər qadınlar və uşaqları əhatə edir (Sxem 5).

Sxem 5: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Qadınlar və uşaqlar



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Sxem 5-də göstərilən tədbirlər aşağıda daha ətraflı qeyd edilmişdir. Belə ki,

1. COVID-19-un sosial-iqtisadi təsirinə toxunan qadın mərkəzli proqramlar;
2. “Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi (AQUPDK)” tərəfindən 11 Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzinin işinin gücləndirilməsi;
3. Xüsusi karantin dövründə Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzlərinin əməkdaşları tərəfindən məişət zorakılığı hallarının qarşısının alınması və qurbanlara psixoloji yardımın göstərilməsi. Rayonlardan ümumilikdə 7000 ailəyə lazımi yardım göstərilib;
4. Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri tərəfindən qadınlara, uşaqlara və qocalara onlayn psixoloji yardımın göstərilməsi və hazırda 2300 nəfərin faydalandığı “Onlayn Psixoloji Yardım” layihəsinə start verilməsi;
5. Ehtiyaclarını qiymətləndirmək və qida, psixoloji yardım və tibbi maskalarla təmin etmək üçün həssas ailələrə baş çəkmək;
6. Pandemiyanın sosial izolyasiyaya təsirini azaltmaq üçün “Ailədən ailəyə” kampaniyasına start verilməsi. Bu kampaniya çərçivəsində 75 ailə 594 aztəminatlı ailəyə yardım göstərmişdir;

7. Qadın Resurs Mərkəzlərini həssas və sosial cəhətdən təcrid olunmuş qadın qruplarına yönəltmək, onlara lazımi dəstəyi göstərmək və aztəminatlı ailələrə pandemiya ilə mübarizə aparmağa kömək etmək üçün yerli kampaniyalara başlamaq. Bu müddət ərzində ölkənin ucqar bölgələrindən olan 100-dən çox qadın biznesin inkişafı üzrə onlayn təlimlərdə iştirak etmişdir;

8. Qadın şəbəkələrinin, vətəndaş cəmiyyətinin və qadın sahibkarların cəlb edilməsi. AQUPDK, Qadın Resurs Mərkəzləri və BMTİP 340 kənd ailəsinə ərzaq paketləri təqdim etməklə köməklik göstərmişdir. Bu paketlərin məzmununun əksəriyyəti, o cümlədən eko qablaşdırma qadın sahibkarlardan alınmışdır ki, bu da onlara kiçik bizneslərini idarə etməyə kömək etmişdir;

9. 11 Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzi tərəfindən ölkədə xüsusi COVID-19 karantin rejimi dövründə ailələrin vəziyyətinin öyrənilməsi məqsədilə sorğuların (441 sorğu) keçirilməsi;

10. Qeyri-hökumət təşkilatları xilasediciləri və işçiləri qorumaq üçün beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıqda fərdi mühafizə vasitələri və zəruri tibbi ləvazimatlarla təchiz olunmuş böhran mərkəzləri və sığınacaqlar fəaliyyət göstərir;

11. AQUPDK, Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri və Qadın Resurs Mərkəzləri tərəfindən qadınlar və qızlar üçün COVID-19 haqqında ictimai səhiyyə məlumatlarına çıxış;

12. COVID-19 böhranı kontekstində gender əsaslı zorakılıqla mübarizə üçün maarifləndirmə kampaniyası;

13. “Ailələrə zəng” (3300 ailə) və xüsusi məlumatlandırıcı bukletlərin paylanması (təxminən 600 ailə) vasitəsilə ucqar və kənd yerlərində ailələr arasında maarifləndirmə kampaniyası;

14. “Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən maliyyələşdirilən və BMTİP, UNFPA və SCFWCA tərəfindən birgə həyata keçirilən “Əlilliyi olan

qadınların hüquqları və rifahı ilə bağlı söhbət” layihəsi kimi əlil qadınlar üçün maarifləndirmə sessiyaları”;

15. Onlayn təlimlərin, vebinarların, kampaniyaların təşkili, məsələn:

- pandemiya zamanı ailələrdə yaşanan psixoloji problemlər və onların həlli yolları;
- uşaqlara pandemiya haqqında necə danışmaq;
- təcrid zamanı psixi sağlamlıq və təhsili necə idarə etmək;
- məişət zorakılığı qurbanlarına hüquqi yardım;
- pandemiya zamanı gender əsaslı zorakılığın qarşısının alınmasında sosial

işçilərin rolu;

- COVID-19 və sosial uzaqlaşma dövründə ailələrdə psixoloji təzyiq və problemlər;

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların karantin dövründə psixoloji reabilitasiyası;

- ailədə uşaqlarla uğurlu ünsiyyətin və birgə fəaliyyətin əhəmiyyəti;

- virusdan qorunmaq üçün təlimat;

- COVID-19 zamanı məişət zorakılığı qurbanları üçün xidmətlərə çıxış;

- gender və reproduktiv sağlamlıq;

- “Uşaqlarınızla evdə qalın” kampaniyası;

- uşaqların internet təhlükəsizliyi və onun təmin edilməsi yolları;

- Ailə münasibətləri, məişət zorakılığı, uşaq hüquqları, qadın hüquqları və s. tematik televiziya proqramları.

16. COVID-19 və özünü təcrid zamanı reproduktiv sağlamlıq məsələlərinə xüsusi diqqət. Səhiyyə mütəxəssisləri üçün COVID-19 reaksiyası ilə bağlı kommunikasiya materialları hazırlanıb və BMT-nin Əhali Fondu və Azərbaycanın səhiyyə müəssisələri ilə birgə antenatal mərkəzlər və antenatal klinikalar arasında paylanıb;

17. COVID-19 dövründə reproduktiv və cinsi sağlamlıqla bağlı materiallar;

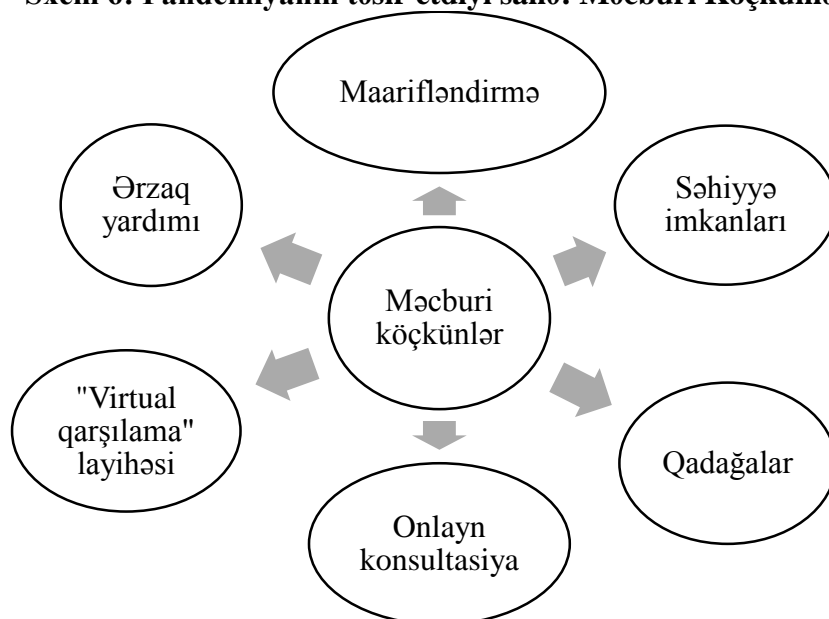
18. COVID-19 dövründə ana və yeni doğulanların sağlamlığına qulluq;

19. Hamilə qadınlar və süd verən analar üçün COVID-19 haqqında məlumat kitabçası;

20. Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri tərəfindən Dövlət Gömrük Komitəsinin və "ASAN Dövlət Xidməti" Agentliyinin könüllüləri ilə birgə tənha və yaşlı qadınlara və evdən çıxmaq imkanı məhdud olan yataq xəstələrinə yardım göstərilməsi.

Sxem 6-da pandemiyanın növbəti təsir sahəsi olan məcburi köçkünlərin virusla mübarizə tədbirləri qeyd edilmişdir.

Sxem 6: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Məcburi Köçkünlər



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Dövlətimiz tərəfindən hazırlanan və Sxem 6-da göstərilən pandemiya şəraitində məcburi köçkünlərin virusla mübarizə tədbirləri aşağıdakılar üzrə qeydə alınmışdır:

1. Virusun yayılmasının ən erkən mərhələlərindən məcburi köçkünlərin məskunlaşdığı yerlərdə bütün kütləvi toplantıların qadağan edilməsi;
2. Köçkün əhali arasında icmaları COVID-19-dan necə qorumaq barədə maarifləndirmə tədbirləri;
3. Məcburi köçkünlərin səhiyyə xidmətlərindən tam istifadə imkanı;

4. Məcburi köçkünlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün müasir İKT-dən istifadə etməklə, məcburi köçkünlərlə onlayn məsləhətləşmələrdə iştirak etmək;

5. Qaçqınların və Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən məcburi köçkünlərin Dövlət Komitəsinin rəsmiləri ilə onlayn interaktiv formatda ünsiyyət qurmasına imkan verən “Virtual qarşılama” layihəsinə start verilməsi. Bu onlayn platforma vasitəsilə keçirilən hər sessiya eyni vaxtda 200-ə yaxın məcburi köçkünü cəlb etmək imkanına malikdir;

6. Məcburi köçkün icmasının yardım axtaran ən həssas seqmentlərinin müəyyən edilməsi;

7. Məcburi köçkünlərə ərzaq yardımının göstərilməsi. Azərbaycanda karantin tədbirləri başlayandan indiyədək 3387 məcburi köçkünə ərzaq yardımı edilib;

8. “Məcburi köçkün icmasında qocalara, tənha insanlara və aztəminatlı ailələrə ərzaq yardımının göstərilməsi. İndiyədək 444 məcburi köçkün ailəsinə ərzaq yardımı edilib”.

Virusla mübarizə tədbirlərinə yaşlılar və əlilləri əhatə edən bir sıra tədbirlər hazırlanıb tətbiq edilmişdir. Bunlar:

1. 2020-ci il martın 1-də başa çatan əlillik müddətinin, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün (təqribən 14 min nəfər) karantin rejiminin başa çatmasından sonrakı ayın 1-dək uzadılması;

2. Əlillərin evlərində reabilitasiya və sosial xidmətlərin göstərilməsi;

3. Yaşı 65-dən yuxarı olan tənha insanlara evdə sosial xidmətlərin göstərilməsi;

4. “Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şəxslər üçün sosial xidmət müəssisələrində xidmətlərin göstərilməsi”;

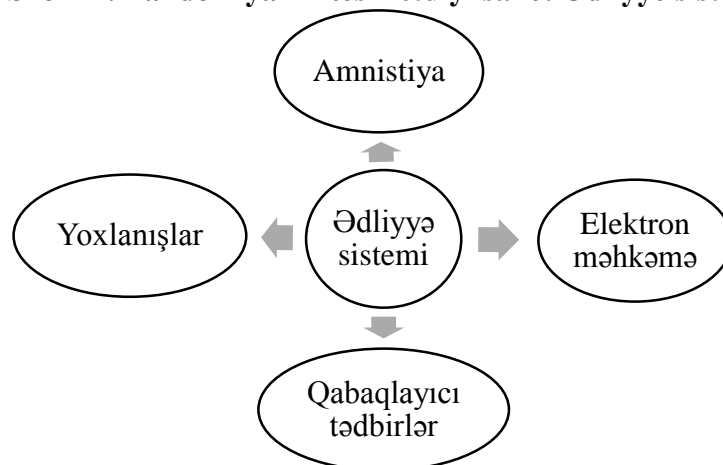
5. BMTİP ilə əməkdaşlıq edərək 500 əliliyi kiçik bizneslərini qurmaq üçün təlim və avadanlıqla təmin etmək.

COVID-19 pandemiyasının qarşısını almaq məqsədilə ölkəmizdə keçirilən növbəti tədbirlər miqrantları əhatə edir. Belə ki:

1. Yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda olan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycanda müvəqqəti olma müddətinin uzadılması;
2. Müvəqqəti qalma müddətinin uzadılması, müvəqqəti və daimi yaşayış icazəsi, iş icazəsi və s. elektron formada xidmətlərin göstərilməsi;
3. 24 saat fəaliyyət göstərən zəng mərkəzi, “Onlayn kataloq” və MIGAZ mobil proqramı vasitəsilə məsləhətləşmələr;
4. Miqrantların saxlanma mərkəzlərinin ÜST-nin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında COVID-19 Əməliyyat Mərkəzinin tövsiyə və tələblərinə uyğunluğu;
5. İmmiqrasiya təcridxanalarında immiqrantların sağlamlığını qorumaq üçün bütün lazımi tədbirləri görmək;
6. Miqrantların məcburi qayıtmasının müvəqqəti dayandırılması;
7. Azərbaycanın immiqrasiya qanunvericiliyinin pozulması hallarının və bu səbəbdən karantində olan əcnəbilərə qarşı inzibati tənbeh tədbirlərinin qarşısının alınması məqsədilə Dövlət Miqrasiya Administrasiyası ilə müvafiq beynəlxalq təşkilatların Azərbaycandakı nümayəndəlikləri arasında əməkdaşlıq;
8. Qaçqın statusu haqqında ərizələrin elektron qaydada qəbulu;
9. Azərbaycanda qaçqın statusu almış şəxslərə və qaçqın statusu almaq üçün müraciət etmiş şəxslərə ərzaq yardımının göstərilməsi.

COVID-19 pandemiyasının qarşısını almaq məqsədilə ölkəmizdə keçirilən növbəti tədbirlər ədliyyə sistemini əhatə edir. Sxem 7-də bu tədbirlər öz əksini tapmışdır.

Sxem 7: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Ədliyyə sistemi



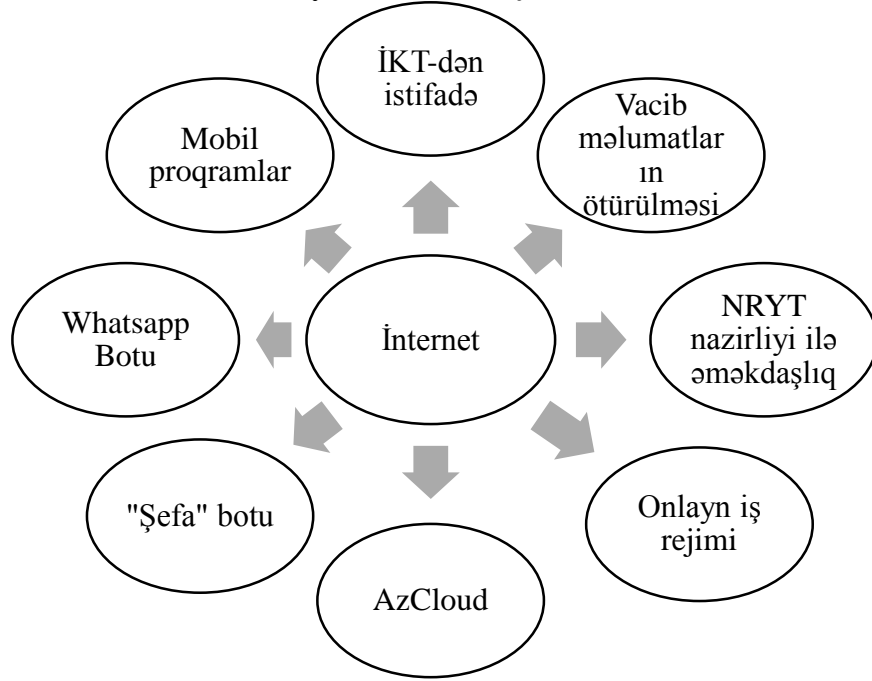
Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Qeyd edilən tədbirlərə daha ətraflı nəzər salaq:

1. Prezidentin 6 aprel 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə COVID-19 pandemiyası çərçivəsində yaşı və sağlamlıq vəziyyətinə görə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan 65 yaşdan yuxarı 176 məhkumun amnistiya edilməsi;
2. 624 məhbusun vaxtından əvvəl azad edilməsi;
3. 310 məhbusun ev dustaqlığına və ya digər alternativ cəzaya məhkum edilməsi;
4. “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi üzrə mülki və kommersiya mübahisələrinə dair iddiaların icrası;
5. Koronavirusun yayılmasının qarşısını almaq üçün bütün zəruri qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi;
6. Ədliyyə Nazirliyinin monitoring qrupları və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri tərəfindən həbsxanalarda mütəmadi yoxlamaların aparılması.

Pandemiya tədbirləri əhatəsində növbəti sahə dünya hörümçək toru olan interneti əhatə edir. Sxem 8-də bu əhatədə görülmən tədbirlər göstərilmişdir.

Sxem 8: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: İnternet



Mənbə: <https://nk.gov.az/az/article/822/> (2022)

Sxem 8-də göstərilən tədbirləri daha ətraflı izah edək:

1. Pandemiyanın ilkin mərhələlərindən COVID-19-un təsirinin öhdəsindən gəlmək üçün milli cavab tədbirlərində İKT-dən istifadə;

2. Hamının COVID-19 ilə bağlı məlumatlara çıxışı, o cümlədən virusla mübarizə istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, qaydalar haqqında operativ xəbərlər barədə məlumatlılığın artırılması üçün Əməliyyat Mərkəzinin (www.koronavirusinfo.az) interaktiv informasiya portalının istifadəyə verilməsi Təlimat əhalinin sağlamlığının qorunmasına dair Azərbaycan Hökumətinin tövsiyələri və tövsiyələri;

3. SMS sistemi vasitəsilə müvafiq vacib məlumatların verilməsi;

4. “Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi” ilə əməkdaşlıq, pandemiya dövründə elektron xidmətlərin hamı üçün əlçatan olmasını təmin edən “Evdeqal.az” bir pəncərəli rəqəmsal platformanın (www.evdeqal.az) istifadəyə verilməsi BMTİP ilə. Platforma ziyarətçilərə onlayn mağazalar, e-təhsil, e-sağlamlıq, əyləncə, e-qida, e-çatdırılma, sosial uzaqlaşma və evdə qalma ilə bağlı məsləhətlərə

keçidlər tapmağa imkan verir və zəngin e-tədris resursları təklif edir. məlumat. evdən rəqəmsal biznesə başlamaq və idarə etmək yolları;

5. Karantin rejimi dövründə insanların evlərini tərk etməsinə və işəgötürənlərin işçilərinin ofislərinə getmək üçün icazə almasına imkan verən xüsusi elektron platformanın istifadəyə verilməsi;

6. AzCloud əsasında yeni videokonfrans sisteminin (VCaaS) Azərbaycanda ilk dəfə istifadəyə verilməsi;

7. “Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi” tərəfindən BMTİP ilə birgə www.isim.az saytında mövcud olan özünü yoxlayan “Şefa” botunun yaradılması. Bu koronavirus özünü idarə etmə vasitəsi səhiyyə orqanlarına daha çox suala cavab verməyə kömək etmək və tibb mütəxəssislərinə kritik qayğıya ehtiyacı olan xəstələrə qulluq etmək imkanı vermək məqsədi daşıyır;

8. Koronavirusla bağlı ictimai sualları cavablandırmaq və günün 24 saati sürətli, etibarlı və rəsmi məlumatı təmin etmək üçün səhiyyə orqanları tərəfindən BMTİP ilə əməkdaşlıqda WhatsApp botunun yaradılması;

9. Səhiyyə mütəxəssislərinin ən son tədqiqat nəticələri və məlumatlarına əsaslanaraq daha məlumatlı qərarlar qəbul etmələrinə kömək etmək üçün Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən BMTİP ilə birgə mobil proqramın istifadəyə verilməsi.

II FƏSİL. “COVID-19” ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRDƏN QORUNMA TƏDBİRLƏRİNİN TƏHLİLİ VƏ TƏDQIQI

2.1. Azərbaycanda biznes subyektlərin pandemiya dövründə fəaliyyətinin təhlili

Pandemiyanın yaratdığı iqtisadi tənəzzül 2020-ci ildə əlavə olaraq 119 milyondan 124 milyona qədər insanı həddindən artıq yoxsulluq həddinə çatdırdı və münaqişə, iqlim dəyişikliyi və təbii fəlakətlər kimi yoxsulluqla mübarizədəki problemləri daha da ağırlaşdırdı. Böhran eyni zamanda bərabərsizliyi daha da gücləndirir: 2020-ci ildə 255 milyon tam iş günü ekvivalenti itirildi və əlavə 101 milyon uşaq və gənc minimum oxu bacarıqlarından məhrum oldu ki, bu da əvvəlki iki onillikdə əldə edilmiş təhsil tərəqqisinin minimuma endirdi (https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_124984-7uf8nm95se&title=Covid19_Tourism_Policy_Responses).

COVID-19 böhranı davamlı dəyişikliyi təşviq etmək üçün lazım olan bəzi çatdırılma vasitələrinə təsir etdi. Qlobal birbaşa xarici investisiya axını 2019-cu illə müqayisədə 40 faiz azalıb. Qlobal mal ticarətinin dəyərinin 2020-ci illə müqayisədə 2021-ci ildə 5,6 faiz azalacağı proqnozlaşdırılırdı. Pandemiyanın çoxsaylı maliyyə nəticələri bir çox ölkədə və ərazilərdə borc böhranlarına səbəb olur. 2020-ci ildə xalis rəsmi inkişaf yardımı (ODA) 161 milyard dollara yüksəlsə də, pandemiya cavab vermək və ümumi milli gəlirin 0,7 faizi kimi çoxdan müəyyən edilmiş hədəfə çatmaq üçün kifayət deyildi (https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_124984-7uf8nm95se&title=Covid19_Tourism_Policy_Responses).

Fəaliyyətin kəskin azalması qlobal əmək bazarına sarsıdıcı zərbə vurdu. Bir neçə ölkə (xüsusilə Avropada) effektiv qısamüddətli məşğulluq proqramları vasitəsilə onun təsirini məhdudlaşdırma bilmişdir. Bununla belə, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının məlumatına görə, 2020-ci ilin birinci rübündə 2019-cu ilin dördüncü rübü ilə müqayisədə iş vaxtının qlobal azalması 130 milyon tam iş yerinin itirilməsinə bərabər

olub. 2020-ci ilin ikinci rübündəki azalmanın 300 milyondan çox tam ştatlı işə bərabər olub. (https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_124984-7uf8nm95se&title=Covid19_Tourism_Policy_Responses).

Qabaqcıl iqtisadiyyatlarda inflyasiya 2019-cu ilin sonundan etibarən təxminən 1,3 faiz bəndi azalaraq 2020-ci ilin aprel ayına 0,4 faiz (illik), inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarında isə 1,2 faiz bəndi azalaraq 4,2 faiz təşkil edib. Məcmu tələbin azalması səbəbindən qiymətlər üzərində aşağı istiqamətli təzyiq, indiyə qədər aşağı yanacaq qiymətlərinin təsiri ilə birləşərək, tədarükün kəsilməsi səbəbindən xərclərdə hər hansı artım tendensiyasını kompensasiya etməkdən daha çox görünür.

Nəşr edilmiş yay proqnozuna görə, Avrozonanın ÜDM-i 2020-ci ildə 8,7% azalıb və 2021-ci ildə 6,1% artması proqnozlaşdırılır. Aİ-nin ÜDM-i bütövlükdə 2020-ci ildə 8,3% azalıb və 2021-ci ildə 5,8% artması planlaşdırılır. Beləliklə, proqnozda qeyd olunur ki, 2021-ci ildə azalmanın Avro zona üçün gözlənilən 7,7% və bütövlükdə Aİ üçün 7,4% səviyyəsindən daha nəzərəcarpacaq dərəcədə olacağı proqnozlaşdırılır. 2021-ci ildə iqtisadi artım da yazda proqnozlaşdırılandan bir qədər az sabit olacaq.

Pandemiya qlobal və milli iqtisadiyyatlarda aktivliyi azaldıb və investisiya imkanlarını məhdudlaşdırıb. Koronavirusun vətəndaşların sağlamlığına təsirini minimuma endirmək üçün sosial izolyasiya tədbirlərinin tətbiqi təbii ki, Azərbaycan iqtisadiyyatına da öz təsirini göstərir.

Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri “Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2018-ci il 21 dekabr tarixli 556 nömrəli qərarı” ilə təsdiq edilmiş mikro, kiçik, eləcə də orta və iri sahibkar meyarlarına uyğun olaraq müəyyən edilmişdir. “Mikro sahibkarlara ümumi işçilərinin orta siyahı sayı 10 nəfərədək, illik gəliri isə 200 min manatadək olan, kiçik sahibkarlara işçilərinin orta siyahı sayı 11 nəfərdən 50 nəfərədək, illik gəliri 200 min manatdan 3000 min manatadək olan, orta sahibkarlara işçilərinin orta siyahı sayı 51 nəfərdən 250 nəfərədək, illik gəliri 3000 min manatdan 30000 min manatadək olan müəssisələr aid edilirlər”.

Cədvəl 1: Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əsas makro-iqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2021			
	Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta
Yaradılmış əlavə dəyər, milyon manat	10,941.0	4,455.2	1,617.9	4,867.9
İşçilərin sayı, min nəfər	348.7	40.9	92.1	215.7
Orta aylıq nominal əməkhaqqı, manat	612.3	359.4	533.8	714.4
Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat	2,674.1	970.2	380.4	1,323.5
Məhsul buraxılışı, milyon manat	316,370.0	307,717.0	5,943.0	2,710.0

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı, <https://www.stat.gov.az/source/tourism/> (2022)

Cədvəl 1-də Azərbaycanda mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əsas makro-iqtisadi göstəriciləri və dinamikası əks olunmuşdur ki, bu makroiqtisadi göstəricilərə yaradılmış əlavə dəyər, işçilərin sayı, orta aylıq nominal əməkhaqqı, əsas kapitalla investisiyalar, məhsul buraxılışı aiddir.

Analitiklərin təxminləri ilə faktiki rəqəm arasındakı fərq nə qədər böyükdürsə, mövqelər faktiki rəqəmi əks etdirmək üçün düzəldildiyi üçün maliyyə bazarlarında bir o qədər dəyişkənlik gözləmək olar.

Cədvəl 2: Ölkə iqtisadiyyatında mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı, faizlə

Göstəricilər	2021			
	Cəmi (%)	o cümlədən		
		Mikro (%)	Kiçik (%)	Orta (%)
Əlavə dəyər	16.7	6.8	2.5	7.4
qeyri neft-qaz sektoru üzrə*	23.7	9.9	3.5	10.3
İşçilərin sayı	42.1	4.9	11.1	26.1
qeyri neft-qaz sektoru üzrə	43.8	6.1	12.9	24.8
Əsas kapitalla investisiyalar	23.2	8.4	3.3	11.5
qeyri neft-qaz sektoru üzrə	11.5	3.4	7.7	0.4
Məhsul buraxılışında payı	99.7	96.9	1.9	0.9
qeyri neft-qaz sektoru üzrə	16.7	6.8	2.5	7.4

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı, <https://www.stat.gov.az/source/tourism/> (2022)

Cədvəl 2-də Azərbaycanda mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı faizlə göstərilmişdir.

Azərbaycanda hal-hazırda aktiv fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 3: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı

Göstəricilər	2020		
	Cəmi	o cümlədən	
		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar
Sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayı	316370	33450	282920
Mikro sahibkarlıq subyektlərinin sayı	307717	24797	282920
Kiçik sahibkarlıq subyektı olan müəssisələrin sayı	5943	5943	-
Orta sahibkarlıq subyektı olan müəssisələrin sayı	2710	2710	-

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/tourism/> (2022)

Cədvəl 4-də fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü əks etdirilmişdir.

Statistika komitəsindən əldə olunan məlumatlara (Cədvəl 4) əsasən, ölkə üzrə fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin üstünlük təşkil etdiyi iqtisadi rayon Abşeron-Xızı iqtisadi rayonudur. Növbəti pillədə Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu, daha sonra isə Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu qərarlaşır.

Cədvəl 4: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü

	2020			
	Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta
Ölkə üzrə, cəmi	316370	307717	5943	2710
Naxçıvan Muxtar Respublikası, cəmi	8615.0	8330	167	118
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu, cəmi	28521.0	27944	394	183
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu, cəmi	6956.0	6855	65	36
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu, cəmi	15044	14822	130	92
Qarabağ iqtisadi rayonu, cəmi	12857	12692	114	51
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu, cəmi	13372	13175	133	64
Quba - Xaçmaz iqtisadi rayonu, cəmi	11615	11418	124	73
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu, cəmi	17074	16861	141	72
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu, cəmi	15139	14902	158	79
Mil-Muğan iqtisadi rayonu, cəmi	9737	9573	101	63
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu, cəmi	15783	15541	147	95
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu, cəmi	1156	1113	28	15
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu, cəmi	9941	9761	111	69

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/tourism/> (2022)

2020-ci il bəşəriyyət tarixində həqiqətən müstəsna bir il oldu. Koronavirus xəstəliyi (COVID-19) pandemiyası indiyə qədər 3 milyondan çox insanın həyatına son qoyub, qlobal iqtisadiyyata dağıdıcı təsir göstərüb və insan həyatının bütün sahələrini əsaslı şəkildə dəyişib.

Təcridolunma tədbirləri təbii olaraq mal və xidmətlərə olan tələb və təklifi azalmasına gətirib çıxarmışdır. Eyni şəkildə, işçi sağlamlığı üçün virus riski də işçi qüvvəsinə mənfi təsir göstərir (Kara, 2020; Kivılcım, 2020). Pandemiyanın qarşısını ala bilməmək və pandemiya ilə mübarizədə uğurlu nəticələrin nə vaxt əldə ediləcəyinin qeyri-müəyyənliyi səbəbiylə yaşanan daralma şirkətlərin bütün sektorlarda daralmasına

səbəb olur (Torun Kayabaşı, 2020). Pandemiya ilə mübarizə çərçivəsində qeyri-vacib müəssisələrin bağlanması, karantin tətbiqləri, səyahət məhdudiyyətləri, sosial təcrid və sosial məsafənin qorunması zərurəti həm insan sağlamlığına, həm də əczaçılıq sektoruna, eləcə də bir çox digər sektorlara təsir göstərir: işçi qüvvəsi və iqtisadi cəhətdən (Rutkowski, 2020; Barrot, Grassi və Sauvagnat, 2020). Koronavirus prosesi zamanı bütün insanlar sağlamlıq baxımından ciddi simptomlar yaşamasalar da, “COVID-19” böhranından iqtisadi və sosial baxımdan ciddi şəkildə təsirlənirlər. Hökumətlər və beynəlxalq təşkilatlar tədqiqatları dəstəkləyir və ilk növbədə COVID-19 virusunun yayılmasının qarşısını almaq üçün xəstəliyin diaqnozu və müalicəsi üçün yeni resurslar ayırırlar.

Eyni zamanda, COVID-19 pandemiyasında yaşanan iqtisadi və sosial çətinliklərin aradan qaldırılması üçün iş yerlərində və evlərdə etimadın aşılması, şirkətlərin istehsal prosesindən qopmaması, məşğulluğun davamlılığının təmin edilməsi üçün tədbirlər hazırlayırlar. Məşğulluq və istehsal prosesinin davamlılığını təmin etmək məqsədi ilə şirkətlərə investisiya dəstəkləri və nağd dəstək proqramları təqdim etmək, şirkətlərin sabit xərc xərclərini müəyyən dövrlər üçün (sosial sığorta mükafatı ödənişləri, kirayə ödənişləri və kredit borcları kimi) dayandırmaq və bu müddətə təxirə salmaq görülən tədbirlər arasında önə çıxır (BƏT, 2020; OECD, 2020).

Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-2021-ci illər üzrə təqdim etdiyi fəaliyyət göstərən xəstəxana, çalışan işçi və mövcud çarpayı sayı statistikasına aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir (Cədvəl 5). Cədvələ əsasən ölkə üzrə statistik göstəricilərin 2020-2021-ci illər üzrə pandemiya səbəbilə həkim və orta tibb işçilərinin sayını azaldığı, xəstəxana sayının 2020-ci ildə artıb, 2021-ci ildə azaldığı, çarpayı sayının artdığı, ambulator-poliklinika müəssisələrinin sayının isə azaldığı müşahidə edilir.

Cədvəl 5: 2015-2021-ci ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xəstəxana, işçi və çarpayı

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Bütün ixtisaslardan olan həkimlərin sayı, min nəfər	32.8	32.5	32.2	31.9	32.5	31.8	31.8
Orta tibb işçilərinin sayı, min nəfər	56.1	54.9	54.5	52.8	54.0	55.7	54.8
Xəstəxana müəssisələrinin sayı	566	559	569	566	563	570	518
onlarda çarpayılarının sayı, min	46.4	44.9	45.3	44.1	44.0	44.3	44.5
Əhaliyə ambulator-poliklinika yardımını göstərən müalicə müəssisələrinin sayı	1746	1750	1758	1737	1741	1726	1723

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/healthcare/> (2022)

2017-2020-ci illər üzrə ölkəmizdə dövlət büdcəsindən səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat üçün olan ayrılımların statistikasını Cədvəl 6-da əks etdirilmişdir.

Cədvəl 6: 2017-2020-ci ildə dövlət büdcəsinin səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri

	Mln. manat			
	2017	2018	2019	2020
Xərclər - cəmi	17,538.0	22,731.6	24,425.6	26,416.3
onlardan:				
səhiyyəyə	704.7	709.9	873.6	1,687.6
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	4.0	3.1	3.6	6.4
sosial müdafiəyə	2067.8	2,119.6	2,243.1	247.3
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	11.8	9.3	9.2	0.9
sosial təminata	282.4	31.1	37.9	250.5
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	1.6	0.1	0.2	1.0

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/healthcare/> (2022)

Cədvəl 6-da əks etdirilən göstəricilərə əsasən deyə bilərik ki, ölkədə səhiyyə üzrə ayrılan xərclər artan statistika ilə davam etmiş, 2020-ci ildə isə pandemiya səbəbilə maksimal həddə çatmışdır.

Cədvəl 7-də Azərbaycan üzrə ümumi COVID-19 pandemiyası statistikasını əks olunmuşdur.

Cədvəl 7: 16.06.2022-ci il tarixinə müvafiq Azərbaycan üzrə ümumi statistika

Virusa yoluxan	792785
Sağalan	783019
Aktiv koronavirus xəstəsi	53
Ölüm halı	9713
Müayinə aparılıb	6,901,005
Yeni yoluxan	0

Mənbə: <https://koronavirusinfo.az/az/page/statistika/azerbaycanda-cari-veziyyet>

Cədvəl 7-ə əsasən deyə bilərik ki, ölkədə 16.06.2022-ci il tarixinə müvafiq aktiv xəstə sayı 53 nəfər, yeni yoluxan xəstə sayı isə 0 nəfər təşkil edir.

2.2. Pandemiya dövründə biznes subyektlərində mövcud virusla mübarizə tədbirlərinin tətbiqi və sosial-iqtisadi aspektləri

Tədqiqatın kəmiyyət ölçüsü ilə bağlı nümunəni təşkil edən Azərbaycandakı şirkətlər haqqında məlumatlar Cədvəl 8-də təqdim olunmuşdur. Məlumat üçün qeyd edim ki, tədqiqatın aparılmasında istifadə edilən data “Business Insight” araşdırma şirkəti tərəfindən toplanılmışdır. Təhlillər isə müəllif tərəfindən aparılmışdır. Tədqiqat Azərbaycan üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin iş mexanizminə əsaslanır.

Tədqiqatın kəmiyyət ölçüsündə iştirakçıların şirkətlərin fəaliyyət sahəsinə görə bölgüsü araşdırıldığında 39,7%-ni əcazçı, 22%-ni baytar həkimləri, 38,3%-ni optika işçiləri təşkil edir. Tədqiqatda iştirak edən şirkətlərin 22,7%-i öz sahələrində 20 il və daha çox fəaliyyət göstərən müəssisələrdir. Müəssisələrdə çalışan işçilərin sayı araşdırıldığında onların 29,7 faizinin iki nəfər işlədiyi görülür. Bir şirkətdə orta hesabla 2,5 nəfər çalışır.

Cədvəl 8: Tədqiqatda iştirak edən şirkətlərin məlumatları

Firma məlumatları	N*	%**	
Fəaliyyət sahəsi	Optika mağazaları	119	38.3
	Apteklər	115	39.7
	Baytarlıq	66	22
Fəaliyyət müddəti (il)	0-5 il	46	15.3
	6-10 il	59	19.7
	11-15 il	66	22
	16-20 il	61	20.3
	20+ il	68	22.7
İşçi sayı (nəfər)	1	47	15.7
	2	89	29.7
	3	72	24
	4	37	12.3
	5+	55	18.3

*N (say): 300

**%: sorğuda iştirak edən müəssisələrin ümumi sayda (300) faizi

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan dataların müəllif tərəfindən “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə təhlili

Pandemiya dövründə şirkətlərin 33,4%-i fəaliyyətini dayandırmamışdır. Bu prosesdə apteklər işini məhdudlaşdırmayan sektor kimi xüsusilə önə çıxır. Şirkətlərin 33,3%-i iş saatlarını məhdudlaşdırmışdır. İş saatlarını məhdudlaşdıran şirkətlərin əksəriyyəti optika mağazaları olsa da, işini məhdudiyətsiz davam etdirənlərin əksəriyyəti apteklərdir (Əlavə 1, Cədvəl 6).

Bu prosesdə şirkətlərin 72,3%-i işçi çatışmazlığının olmadığını, 27,7%-i isə pandemiya dövründə işçi çatışmazlığının olduğunu bildirmişdir. İşçi qıtlığının, çatışmazlığının əsas səbəbi işçilərin 17,8%-nin yoluxma qorxusu olduğu halda, digər səbəb kimi işçilərin ailələrinin qayğısına qalmaları kimi önə çıxır. İşçi çatışmazlığı olan şirkətlər, bu tədqiqatda xüsusən də apteklərdə çalışan işçilər virusa yoluxmaqdan qorxurlar.

Şirkətlərin 64,7%-i pandemiya zamanı işçilərinin aylıq və digər haqlarının ödənilməsində problem yaşadığını bildirsə də, şirkətlərin 35,3%-i bununla bağlı problem yaşamadığını bildirmişdir. Digər peşə qruplarına nisbətən optika mağazası işçilərin maaşlarının və digər haqlarının ödənilməsində daha çox problem yaşadığı görülür.

Cari tədqiqar gününə müvafiq məlumatlara əsasən, şirkətlərin 20,4%-i məhsul və xidmətlərin istehsalını azaldıb, 22,4%-i yeni tələblərə cavab vermək üçün məhsullarını şaxələndirib, 21,4%-i isə banklar və təchizatçılarla ödəniş şərtləri ilə bağlı danışıqlar aparmaqdadır. Şirkətlərin 13,6%-i satış kanallarını şaxələndirməyə, onlayn satış və çatdırılma sahələrini genişləndirməyə çalışır. Firmaların 76,7 faizində tam məşğulluq müşahidə edilmədiyi halda, firmaların 23,3 faizində qeyri-məşğulluğun yaşandığı müşahidə edilir.

Bu dövrdə müəssisələrin 62 faizi iş vaxtını azaltmış, 7,7 faizi işçilərinə ödənişli məzuniyyətə getməsinə icazə vermiş, 3,3 faizi ödənişsiz məzuniyyətlə təmin etmiş, 6,9 faizi aşağı maaşla işləməyə davam etmiş, 11,9 faizi isə növbəli iş rejiminə keçmişdir.

Cədvəl 10-də pandemiya dövründə şirkətlərin gəlirlərinin, sifarişlərinin, işçi qüvvəsinin və satış vəziyyətlərinin necə təsirləndiyini göstərilmişdir.

Cədvəl 10: Azərbaycanda COVID-19 Pandemiya Prosesinin Aptek, Baytarlıq və Optika mağazalarına Təsiri

Pandemiyanın təsiri	Azalma			Artma	Neytral	
	20%	30%	50-100%			
Gəlir (%)	Apteklər	8.7	14.3	11.3	2	2
	Optika mağazaları	0.3	7.7	31.7	0	0
	Baytarlıq	2.7	8.7	9	1.3	0.3
	Cəmi	11.7	30.7	52	3.3	2.3
Sifarişlər (%)	Apteklər	8.3	16.8	9	2.3	2.3
	Optika mağazaları	0.3	8	31.3	0	0
	Baytarlıq	2.3	12.7	5	1.7	0.3
	Cəmi	10.6	37.5	45.3	4	2.6
İş yükü (%)	Apteklər	7.7	12.5	4.3	10.7	4
	Optika mağazaları	2.7	6	25.9	0	5
	Baytarlıq	5	4.7	5.3	2	5
	Cəmi	15.4	22.4	35.5	12.7	14
Satışlar (%)	Apteklər	8.3	13	11.3	3	2
	Optika mağazaları	0.3	8	31.3	0	0
	Baytarlıq	2.7	8.3	9	1.7	0.3
	Cəmi	11.3	29.3	51.7	4.7	3

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan dataların müəllif tərəfindən “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə təhlili

COVID-19 pandemiya prosesinin şirkətlərə təsirini göstərən Cədvəl 11-ə əsasən şirkətlərin 52%-nin gəliri 50%-100% aralığında azalıq. 30,7%-nin gəliri 30% azalıb. 11,7% müəssisənin gəlirləri isə 20% azalıb. Ümumi müəssisələrin cəmi 3,3%-nin gəlirində artım müşahidə edilir. Gəlir ən çox optika mağazaları arasında azalıb.

Sifarişlər araşdırıldıqda; Şirkətlərin sifarişlərinin 45,3%-i 50%-100%, 37,5%-i 30%, 10,6%-i 20% azalmışdır, 4%-i isə artmışdır. Sifarişləri ən çox azalan şirkətlər optika mağazaları olmuşdur. İşçi qüvvəsi yoxlanıldıqda; Şirkətlərin 35,5%-nin işçi qüvvəsi 50%-100% azaldığı halda, şirkətlərin 22,4%-nin işçi qüvvəsi 30%, 15,4%-nin işçi qüvvəsi 20% azalmışdır, 12,7%-nin işçi qüvvəsi artmışdır. İşçi qüvvəsi ən çox apteklərdə artıb. Şirkətlərin satışları araşdırıldıqda, onların 51,7%-nin satışları 50%-100%, 29,3%-nin satışları 30%, 11,3%-nin işçi qüvvəsi 20% azalaraq 4,7% artıb. . Satışlarda azalma daha çox optika mağazalarında müşahidə olunmuşdur.

Pandemiya dövrünün müəssisələrin il sonu gözləntilərinə necə təsir göstərə biləcəyi ilə bağlı proqnozlar Cədvəl 11-də göstərilmişdir.

Cədvəl 11: 2021-ci ilin sonu üçün “COVID-19” pandemiyasının müəssisələrə təsiri

		Azalacaq			Artacaq	Neytral olacaq
		0-25%	25-50%	50-100%		
Gəlir (%)	Apteklər	13	14.7	6	1.3	3.3
	Optika mağazaları	1	22.7	16	0	0
	Baytarlıq	4.3	15	1.7	0.3	0.7
	Cəmi	18.3	52.4	23.7	1.6	4
Sifarişlər (%)	Apteklər	10.7	14	5.6	2	4
	Optika mağazaları	1	22.7	12	0	0
	Baytarlıq	3.7	15	1	3	5.3
	Cəmi	15.4	51.7	18.6	5	9.3
Satışlar (%)	Apteklər	12	15	6.3	1.3	3.7
	Optika mağazaları	1.3	22.3	16	0	0
	Baytarlıq	3	15.4	1.3	0.7	1.7
	Cəmi	16.3	52.7	23.6	2	5.4

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan dataların müəllif tərəfindən “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə təhlili

Pandemiya dövründə müəssisələrin üzləşdiyi çətinliklərlə bağlı məlumatlar Cədvəl 12-də göstərilmişdir.

Cədvəl 12: “COVID-19” pandemiyası dövründə müəssisələrin qarşılaşdığı çətinliklər

		Bəli	Xeyr	Fikrim yoxdur
Xammal yetərsizliyi (%)	Apteklər	24.7%	12.7%	1%
	Optika mağazaları	27.3%	11%	1.3%
	Baytarlıq	12%	9.7%	0.3%
	Cəmi	64%	33.4%	2.6%
Məhsul çatdırılma problemi (%)	Apteklər	17%	18.7%	2.7%
	Optika mağazaları	26.3%	11.3%	2%
	Baytarlıq	12%	10%	0%
	Cəmi	55.3%	40%	4.7%
Nağd axını problemi (%)	Apteklər	29.6%	7.7%	1%
	Optika mağazaları	37%	1.7%	1%
	Baytarlıq	21.3%	0.7%	0%
	Cəmi	79.9%	10.1%	2%

Mənbə: Müəllif tərəfindən keçirilən müsahibə və sorğu nəticələri

2021-ci ilin sonunda müəssisələrin 52,4%-i gəlirlərin, 51,7%-i sifarişlərin, 52,7%-i satışların 25%-50% azalacağını bildirib.

Pandemiya dövründə şirkətlərin 64%-i istehlak materialları, 55,3%-i məhsul və göndərmə problemləri, 79,9%-i isə pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə bağlı problemləri olduğunu bildirmişdir.

2021-ci ildə şirkətlərin üzləşə biləcəyi çətinliklərlə bağlı fikirlər Cədvəl 13-də göstərilmişdir.

Cədvəl 13: 2021-ci ilin sonu üçün müəssisələrin üzləşə biləcəyi problemlər

		Bəli	Xeyr	Fikrim yoxdur
Xammal yetərsizliyi (%)	Apteklər	20.7%	16.3%	1.3%
	Optika mağazaları	22.7%	14%	3%
	Baytarlıq	7.7%	13.7%	0.6%
	Cəmi	51.1%	44%	4.9%
Məhsul çatdırılma problemi (%)	Apteklər	19%	16.7%	2.7%
	Optika mağazaları	19.7%	17%	3%

	Baytarlıq	4.3%	17%	0.6%
	Cəmi	43%	50.7%	6.3%
Nağd axını problemi (%)	Apteklər	32.3%	5.3%	0.7%
	Optika mağazaları	38.5%	0%	1.3%
	Baytarlıq	18.3%	3.3%	0.3%
	Cəmi	89.1%	8.6%	2.3%

Mənbə: Müəllif tərəfindən keçirilən müsahibə və sorğu nəticələri

2021-ci ilin sonunda şirkətlərin 51,1%-i istehlak problemi yaşayacağını, 50,7%-i isə məhsulun çatdırılmasında problem olmayacağını bildirmişdir. Şirkətlərin 89,1%-nin fikrincə, ilin sonunda pul vəsaitlərinin hərəkəti problemi davam edəcək. Şirkətlərin ehtiyac duyduqları dövlət dəstəyinin prioritetləri ilə bağlı fikirləri Cədvəl 14-də göstərilmişdir.

Cədvəl 14: Firmaların ehtiyac duyduğu dövlət dəstəyinin prioriteti

		I prioritet	II prioritet	III prioritet	IV prioritet
Virusun yoluxması və yayılması haqqında daha çox məlumat.	Apteklər	12.7%	9%	9.7%	7%
	Optika mağazaları	9.7%	10.7%	11.3%	8%
	Baytarlıq	5.3%	4.7%	8.6%	3.3%
	Cəmi	27.7%	24.4%	29.6%	18.3%
Sosial sığorta haqlarının, kreditlərin və vergi ödənişlərinin təxirə salınması.	Apteklər	18.7%	15.3%	3.3%	1%
	Optika mağazaları	28.7%	7.7%	3%	0.3%
	Baytarlıq	14.3%	6.7%	1%	0%
	Cəmi	61.7%	29.7%	7.3%	1.3%
Nağd pula və qısamüddətli maliyyəyə çıxış.	Apteklər	25.3%	9%	3.7%	0.3%
	Optika mağazaları	36.3%	1%	0.7%	1.7%
	Baytarlıq	19.7%	2.3%	0%	0%
	Cəmi	81.3%	12.3%	4.4%	2%
Pandemiya ilə bağlı rəsmi tədbirlər haqqında daha çox aydınlıq.	Apteklər	14.7%	15.3%	6.7%	1.7%
	Optika mağazaları	11.3%	18.4%	6%	4%
	Baytarlıq	10.3%	6.3%	5.3%	0%
	Cəmi	36.3%	40%	18%	5.7%
Pandemiya zamanı əmək qanunları və qaydalarına riayət edilməsinə dair hüquqi məsləhət.	Apteklər	6.3%	12.7%	10%	9.3%
	Optika mağazaları	5.7%	11.7%	7.4%	15%
	Baytarlıq	4%	4.3%	6.3%	7.3%
	Cəmi	16%	28.7%	23.7%	31.6%

İşçilərin sosial müdafiəsinin genişləndirilməsi.	Apteklər	15.7%	10.3%	4%	4.3%
	Optika mağazaları	22.2%	8.7%	5.3%	5.2%
	Baytarlıq	13.4%	3%	3.4%	4.5%
	Cəmi	51.3%	22%	12.7%	14%

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan datalar və müəllif tərəfindən keçirilən müsahibə və sorğu nəticələrinin “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə təhlili

Cədvəl 14, “COVID-19” pandemiyası dövründə ehtiyac duyduqları dəstəyin prioritet sırasını göstərir. Cədvələ görə, demək olar ki, bütün şirkətlərin 81,3%-i nağd pul və qısamüddətli maliyyələşməyə çıxışı təmin etmək, 61,7%-i sosial sığorta haqları, kredit və vergi ödənişlərini təxirə salmaq, 51,3%-i işçilərin sosial müdafiəsini genişləndirməkdir. Pandemiya dövründə şirkətlərin 31,6%-i tərəfindən əmək qanunvericiliyi və qaydalarının icrası üzrə hüquqi məsləhət sahəsi dördüncü prioritet sahə kimi müəyyən edilib. Pandemiya ilə bağlı rəsmi tədbirlərə daha çox aydınlıq gətirilməsi firmaların 40%-i tərəfindən ikinci prioritet sahə kimi müəyyən edilib. Virusun yoluxması və yayılması ilə bağlı daha çox məlumat şirkətlərin 29,6%-i tərəfindən üçüncü prioritet sahə kimi müəyyən edilib.

Tədqiqatda iştirak edən şirkətlərin işçiləri və müştəriləri tərəfindən onları virusun yoluxucu təsirindən qorumaq üçün həyata keçirilən əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirləri Cədvəl 15-də göstərilmişdir.

Cədvəl 15: Şirkətlər tərəfindən görülən əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi tədbirləri

İş Sağlamlığı və Təhlükəsizliyi Tədbirləri	Xüsusi çəki, %-lə
İşçiləri virusun ötürülməsi və qarşısının alınması tədbirləri haqqında məlumatlandırmaq.	100
İşçiləri yaxşı hiss etmədikdə evdə qalmağa təşviq etmək.	73
İşçilər və müştərilər arasında fiziki məsafənin qorunması.	69
Mərhələli - növbəli iş.	63
Evdən onlayn iş.	37.6
İş yerində temperaturun ölçülməsi.	0.006
Maskalar, əlcəklər, dezinfeksiyaedici maddələr kimi qoruyucu vasitələrdən istifadə edilmə	21
	100

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan datalar və müəllif tərəfindən keçirilən müsahibə və sorğu nəticələrinin “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə təhlili

Cədvəl 15-dən görünür ki, tədqiqatda iştirak edən bütün şirkətlər əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirlərinə ən yüksək səviyyədə riayət etməklə işçilərini və müştərilərini iki və ya daha çox tədbir görərək virusun ötürülməsindən qoruyurlar. Şirkətlər arasında onlayn işləmə ölçüsü olduqca aşağıdır. Şirkətlərin 63%-i işçilərlə müştərilər arasında fiziki məsafə qaydasını tətbiq edir.

2.3. Biznes subyektlərində mövcud olan xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin keyfiyyət ölçüsünün təhlili

Tədqiqatın keyfiyyət ölçüsü ilə bağlı nümunəni təşkil edən şirkətlər haqqında məlumat Cədvəl 16-da təqdim olunur.

Cədvəl 16: Yarım strukturlaşdırılmış müsahibədə iştirak edən firmaların məlumatları

Biznes subyekti kod adı	Fəaliyyət sahəsi	Fəaliyyət müddəti	İşçi sayı
“Ə1”	Əczanə	5	1
“Ə2”	Əczanə	16	3
“Ə3”	Əczanə	23	4
“O1”	Optika	20	7
“O2”	Optika	8	1
“O3”	Optika	37	3
“O4”	Optika	16	2
“B1”	Baytarlıq	24	5
“B2”	Baytarlıq	7	9
“B3”	Baytarlıq	5	2
“B4”	Baytarlıq	22	4

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan datalar və müəllif tərəfindən keçirilən müsahibə və sorğu nəticələrinin “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə təhlili

Tədqiqatın ikinci hissəsi olan keyfiyyət hissəsində iştirakçılarla müsahibə zamanı yarı strukturlaşdırılmış müsahibə formasından istifadə edilmişdir.

İştirakçılara verilən suallar “Pandemiya prosesinin iqtisadi təsirləri”, “Bu proses zamanı ehtiyac duyulan və əldə edilən yardımlar və dəstəklər”, “Pandemiya dövründə məşğulluğun strukturu”, “Əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirləri”, “Pandemiya ilə mübarizədə şirkətlərin yeri və töhfəsi” əhatəsindədir. Müsahibələrdən alınan

cavablara əsasən yaradılmış Cədvəl 17-də bunu daha sistemləşdirilmiş formada görmək olar.

Cədvəl 17: İştirakçıların rəylərindən alınmış məzmun təhlili nəticələri

		f	%
Gəlir və satışlar	Azalma	Ə1,Ə2,Ə3,O1,O2,O3,O4,B2,B4	85%
	Artma	-	-
	Neytral	B1, B3	19%
Ehtiyac duyulan dəstəklər	Qoruyucu Material və Avadanlıq Dəstəyi	O3	8%
	Nağd pul dəstəyi, bank krediti	Ə2,Ə3,O1,O2,O3,O4,B2,B3,B4	83%
	Sığorta və Vergi ödənişlərinin təxirə salınması	Ə2,Ə3,O1,O2,O3,O4,B2,B3,B4	81%
	Qısamüddətli iş rejimi	Ə2,Ə3,O1,O2,O3,O4,B2,B3,B4	81%
İstifadə olunan dəstəklər	Qoruyucu Material və Avadanlıq Dəstəyi	-	-
	Nağd pul dəstəyi, bank krediti	Ə1, Ə3, O1	25%
	Sığorta və Vergi ödənişlərinin təxirə salınması	Ə2, O1, B1	25%
	Qısamüddətli iş rejimi	Ə2, O1, Ə3, B1, B2	43%
Məşğulluq	Azalma	Ə2, O4	17%
	Artma	-	-
	Neytral	Ə1,Ə3,O1,O2,O3,B1,B2,B3,B4	81%
Sağlamlıq və Təhlükəsizlik Tədbirləri	Lazımı tədbirlər görüldü	Ə1,Ə2,Ə3,O1,O2,O3,O4,B1,B2,B3,B4	100%
	Lazımı tədbirlər tam görülmədi	-	-
Pandemiya ilə mübarizə	Biz bu mübarizənin bir parçasıyıq	Ə1,Ə2,Ə3,O1,O3,O4,B1,B2,B3,B4	93%
	Mübarizəyə əhəmiyyətli töhfəmiz yoxdur	O2	7%

Mənbə: “Business Insight” tərəfindən toplanılan statistik datalar və müəllif tərəfindən keçirilən müsahibə və sorğu nəticələrinin “MC Excel 2016” statistik proqramı vasitəsilə əlaqəli təhlili

Tədqiqatda iştirakçılar pandemiya zamanı satışlarının və gəlirlərinin çox azaldığını qeyd etmişdirlər. İştirakçıların bəzi cavablarını aşağıda görə bilərik:

Ə2: “Növbətçi olduğumuz günlərdə orta hesabla 500 reseptimiz olduğu halda, pandemiya dövründə insanların xəstəxanaya getmək istəməməsi və poliklinika

xidmətlərinin azalması səbəbindən bu rəqəm 30 reseptə düşüb. Dövr ərzində gəlirimdə ən azı 60-80% azalma oldu. Bir işçini işdən çıxartmağı düşündüm, amma qadağan olduğu üçün etmədim, qadın işçim evləndiyi üçün işdən çıxdı, işdən çıxma pulunu verdim. Aptekimi köçürməyi düşünürəm, çünki icarə haqları çox yüksəkdir, çünki bu proses belə davam etsə, icarə haqqımı ödəyə bilməyəcəm”.

Ə3: “Mən mühüm turizm zonasında fəaliyyət göstərirəm. Hər il yerli və xarici turistləri yerli əhalimizdən qat-qat çox qəbul edirik. Bu il pandemiya ilə əlaqədar turistlərin sayının azalması mənə və bu bölgədə fəaliyyət göstərən digər müəssisələrə mənfi təsir etdi. Bu prosesdə mənim satışlarım və gəlirlərim 60%-dir. 70% azaldı. Ən əsası isə stokumuzda olan gündəlik dərmanlar və bu dərmanların son istifadə tarixləri yaxınlaşır. Bütün bu neqativlər davam etsə də, əməliyyat xərclərimizdə azalma olmadı. Bu vəziyyətə nə qədər dözə biləcəyimi hesablamağa çalışıram”.

O1: “Covid-19 prosesində iqtisadi baxımdan gözlədiyimizdən daha çox əziyyət çəkdik. Xəstəxanalar ambulator xidmət göstərmədiyindən resept gəlmədi, gündəlik satışlarımız bitdi. Dövriyyə əsasında 90%-ə qədər itki yaşadıq. Bəzi filiallarımızı heç işlətmədik və açıq olanlarda məhdud müddətdə (11:00-17:00) xidmət göstərmişik”.

O2: “Pandemiya prosesində vətəndaşlarımızın virusun yayılması ilə bağlı ehtiyatlılığı və gələcəyə dair qeyri-müəyyənlik, komendant saatları kimi səbəblərdən satışlarımız normal dövrlərlə müqayisədə 75% azalıb. İyun ayı etibarilə satışlarımızda cüzi artım olsa da, itkilərimiz davam edir”.

O3: “Təcili xəstələr istisna olmaqla, xəstəxana poliklinikalarının üç aya yaxın bağlanması səbəbindən optik reseptlərin istehsalı sektorumuzda ciddi itkilərə səbəb olub. Bu itkilər regional miqyasda 60-85% dövriyyə itkilərinə çatmışdır. Qanuna əsasən reseptsiz bəzi dərman və eynək verə bilməməyimiz sənayemizə çox mənfi təsir etdi. Üstəlik, komendant saati da öz mənfi təsirini göstərdi”.

O4: “Mart ayından etibarən mənim satışlarım və dövriyyəmə təxminən 50-60% azalıb. Ambulator xidmətlərin məhdudlaşdırılması və komendant saati bu azalmanın ən

mühüm səbəbidir. Gün eynəyi satışım bütün fəaliyyətimin təxminən 30%-ni təşkil etsə də, bu müddət ərzində heç bir gün eynəyi satmadım. Satış və gəlirlərimdə belə olsa da, xərclərimdə və ödənişlərimdə heç bir dəyişiklik olmadı”.

B1: "Mart və aprel aylarında yarım gün işlədik, iqtisadi cəhətdən isə çox təsirlənmədik."

Göründüyü kimi, iştirakçılar pandemiya dövründə satış və gəlirlərinin azaldığını və bu vəziyyətin onları iqtisadi çətinliyə saldığını bildirmişdirlər.

İştirakçılar, onlar COVID-19 pandemiyası dövründə yaşadıkları iqtisadi çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün nağd yardım dəstəyinə və sosial təminat qurumu ödənişlərinin və vergi ödənişlərinin təxirə salınmasına ehtiyac duyduqlarını bildiriblər.

Ə2: “Bu dövrdə ən çox ehtiyacım olan mövzular vergi və kirayə endirimləridir. Sosial təminat qurumuna ödəniləcək qısamüddətli iş müavinəti və sosial sığorta haqları təxirə salınsa da, ödənişlər oktyabr ayında ilişib qalıb. Covid-19-un müalicəsində istifadə olunan reseptlər apteklərə bərabər paylanmalıdır.”

Ə3: “Mənim dörd işçim var. İşçilərimin maaşları və sığorta haqları, iş yerinin kirayəsi, elektrik enerjisi və vergi xərcləri bir araya gələrək külli miqdarda xərc yaradır. Hökumətimiz bizə müxtəlif dəstəklər verir, aşağı faizli kreditlərdən istifadə etməyimizə kömək edir. Mən də bu kredit xəttindən yararlandım, lakin turizm bölgələrində yerləşən bizneslər üçün xüsusi dəstəyə ehtiyac var”.

O2: “Xüsusilə mart və iyun ayları arasında gəlirlərimiz xeyli azaldı, lakin sabit xərclərimiz azalmadı. İş yeri mənə aid olduğundan kirayə ilə bağlı heç bir problemim olmayıb, amma bilirəm ki, həmkarlarımdan çoxu da kirayə pulunu verməkdə çətinlik çəkir”.

O3: "Bizim qoruyucu vasitələrə və maddi dəstəyə ehtiyacımız var idi, çünki maskalar, dezinfeksiyaedici vasitələr və digər qoruyucu vasitələr pandemiya dövrünün əvvəlində mövcud deyildi və ya çox yüksək qiymətə satılırdı."

O4: “Pandemiya başlayanda, açığı, nə edəcəyimi bilmirdim. Bu prosesdə ən çox ehtiyac duyduğum mövzu virusun yayılması və qorunma tədbirləri ilə bağlı aydın məlumatlar idi. Bu dövrdə satışlarımızın azalması səbəbindən pul dəstəyinə ciddi ehtiyac yarandı və mən kreditdən faydalandım. Kredit xətti və qısamüddətli iş üçün müavinət fəaliyyətimi davam etdirə bilməyimə dəstək oldu. Düşünürəm ki, bu prosesdə ən mühüm məsələ qeyri-müəyyənlik və gələcəyə baxa bilməməkdir”.

B2: “Kredit ödənişlərimizin müvəqqəti olaraq təxirə salınmasına və mənim ən böyük problemim şirkətlərə ödəməli olduğumuz sənəd və ödənişlərin son ödəmə tarixinin uzadılması ən əsas ehtiyaclar sırasındadır. Lakin şirkətlər mənim ödənişlərimin son ödəmə tarixini heç bir şəkildə uzatmırlar”.

Covid-19 pandemiyası zamanı şirkətlər işçiləri ixtisar etmək əvəzinə iş saatlarını azaltmağa üstünlük vermişdirlər.

Ə2: “Təcrübəçi kimi işləyən və riskli yaş qrupunda olan işçimizi işdən çıxardıq, amma maaş verməyə davam etdik. Qadın işçimiz ailə qurduğu üçün özü işdən ayrıldı”.

Ə3: “Bu müddət ərzində dörd işçimin işə götürülməsini davam etdirdim. İş yükümüz adi mövsümlərdən xeyli aşağı olduğundan, işçilərim arasında tədricən növbəli iş rejiminə keçdik”.

O2: “Pandemiya zamanı işçiləri ixtisar etməyi düşünmədim. Ancaq maaş verməkdə, əmək haqqını ödəməkdə çətinlik çəkirdim. Dövr ərzində işimiz xeyli azaldı və işçilərin ödənişli məzuniyyətlərindən istifadə etmələrinə şərait yaratdım. Mənim bir işçim uşaq bağçalarının və məktəblərin bağlanması ilə əlaqədar uşaqlarına baxmağa ehtiyac duydu və o, məktəb və bağçalar açılana qədər ödənişsiz məzuniyyətə çıxdı. Hal-hazırda yenə də işləyir.

B4: “Həyat yoldaşım ilə iki nəfər işləyirik. Bu səbəbdən işlə təminatla bağlı heç bir problemimiz yox idi, sadəcə olaraq iş saatlarımızı azaldırdıq. Hal-hazırda normal həyata qayıtdıqdan sonra normal iş rejimimizə də qayıtmışıq”.

Bütün şirkətlər əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirlərini təmin etmək üçün müxtəlif tədbirlər görərək işçilərinin və müştərilərinin sağlamlığını qorumağa çalışıblar. Gördükləri və həyata keçirdikləri tədbirlərlə müxtəlif sektorlarda fəaliyyət göstərən müəssisələrə örnək olurlar.

Ə1: “Pandemiya ərzində iş yerində sosial məsafənin qorunması üçün tədbirlər gördük, qoruyucu vasitələrdən və dezinfeksiyaedici vasitələrdən istifadəyə diqqət yetirdik, üç nəfərdən çox insanın iş yerinə girməsinə icazə vermədik.”

Ə2: “İşçilərimizin və müştərilərimizin fərdi mühafizə tədbirlərini artırmaq üçün dezinfeksiyaedici vasitələrdən və qoruyucu vasitələrdən istifadəyə diqqət yetirmişik. İş yerində sosial məsafənin qorunmasına diqqət yetirərək içəridə iki müştəridən çox olmamağa diqqət etdik. İşçilərimin hər birini ayrıca kompüterlə təmin etmişdik.

O1: “İşçilərimizi dezinfeksiyaedici vasitələr, maskalar kimi qoruyucu vasitələrlə təmin etməklə və növbəli işləməklə ehtiyat tədbirləri gördük. Bundan əlavə, Səhiyyə Nazirliyinin dəstəyi ilə prosesdə necə davranmaq barədə təlimlər almışdıq.”

O4: “İşçilərimizin və müştərilərimizin sağlamlığına üstünlük verdik. Sosial məsafəyə, maskadan istifadəyə və dezinfeksiyaedici vasitələrdən istifadəyə diqqət etdik. Bu prosesdə biz heç bir ciddi sıxlıq yaşamamışıq. Müştərilər tərəfindən yoxlanılan eynək çərçivələri, güzgülər və stollar 70 faiz spirtlə dezinfeksiya edilib”.

B1: “Səhiyyə Nazirliyinin əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi ilə bağlı tövsiyələrini yerinə yetirdik, lazım olmadıqca pasientlərin sahiblərini klinikamıza buraxmadıq, yalnız onların pişik və itlərini (evcil heyvanlarını) içəri buraxdıq. Klinika içərisində və çöldə heç vaxt maskalarımızı çıxarmamışıq. Biz mütəmadi olaraq klinikamızın içini ULV cihazı ilə dezinfeksiya etdik”.

V4: “Biz şəxsi qoruyucu tədbirlərimizi görmüşük. Biz təyinatla işlədiyimiz üçün klinikamızda heç vaxt çox insan olmayıb. İş yerimiz kiçik olduğu üçün biz həmişə bir müştərinin içəri girməsinə icazə verərək sosial məsafəni qorumağa çalışmışıq. İş yerləri mütəmadi olaraq hər gün təmizlənir və dezinfeksiya edilirdi”.

İştirakçılar müəssisələrin pandemiya ilə mübarizənin bir hissəsi olduğunu və bu proses zamanı onlara veriləcək tapşırıqları yerinə yetirməyə hazır olduqlarını bildiriblər.

Ə1: “Biz pandemiya prosesi zamanı lazımi məlumatları verməklə xalqımızın məlumatlılığının artırılmasına kömək etdik. Dövlətimizin vətəndaşlarımıza pulsuz verdiyi tibbi vəsaitlərin paylanması tapşırığını uğurla yerinə yetirmişik. Gələcəkdə səlahiyyət veriləcəyi təqdirdə məlumatların, qoruyucu vasitələrin və dezinfeksiyaedici materialların, peyvənd və dərmanların yayılmasına, peyvənd prosesinə töhfə verəcəyik.”

Ə2: “Biz pandemiya prosesi zamanı insanları məlumatlandırmaqda köməkçi olmuşuq. Yaşı 65-dən yuxarı olan və xroniki xəstəlikləri olan vətəndaşlarımızın istifadə etmələri lazım olan dərmanları evlərinə apararaq sağlam qalmalarına dəstək olduq. Dövlətimizin vətəndaşlarımıza pulsuz verdiyi tibbi vasitələrin paylanmasına vasitəçilik etdik. Sağlamlığımızı risk altına alsanız belə, işimizi aktiv saxlamaqla və dərman ehtiyacını ödəməklə insanlarımızın sağlam qalmasına dəstək olmağa davam edirik”.

Ə3: “Biz cəmiyyətin sağlamlığının qorunmasında ön sıralardayıq. Bu məqamda biz həmişə üzərimizə düşən vəzifələri yerinə yetirmişik.”

O6: “Optik mağazamızda gördüyümüz tədbirlərlə müştərilərimizə və ətrafımıza onların sağlamlığını qoruyaraq nümunə göstərməyə çalışdıq.”

B1: "İnsan sağlamlığında da istifadə oluna bilən cihazlarımızın istifadəsi üçün əlimizdən gələn dəstəyi verə bilərik."

B2: “Həmişə açıq olduğumuz üçün ev heyvanları sənayesinin ehtiyaclarını qarşılamağa davam etdik. Lazım olanda aparatlarımızla prosesi dəstəkləyə bilərik, fəvqəladə hallarda insan səhhətində də istifadə oluna bilən cihazlarımız var. Zəruri hallarda qan alma və xəstə nəzarəti kimi tibbi dəstəkdə də kömək edə biləcəyimizi düşünürəm. Ümid edirəm ki, biz heç vaxt lazım olacağı səviyyəyə çatmayacağıq.”

Ədəbiyyatlarda pandemiya ilə sağlamlıq mübarizəsinin mühüm tərkib hissəsi olan insan sağlamlığı və əczaçılıq sektorlarında fəaliyyət göstərən apteklərin, baytarlıq müəssisələrinin və optikaların bu prosesdən necə təsirləndiyinə dair heç bir araşdırmaya rast gəlinməyib. Tədqiqat nəticəsində insan sağlamlığı və əczaçılıqla bağlı sektorlarda fəaliyyət göstərən şirkətlərdə məşğulluğun davamlılığı, istehsal, təchizat və xidmət göstərilməsi sahələrində qarşıya çıxan problemlər düzgün müəyyənləşdiriləcək və gətiriləcək həll təklifləri fayda verəcəkdir.

Bütün bu mənfi iqtisadi vəziyyətdə şirkətlərin əksəriyyəti COVID-19 pandemiyası zamanı işçilərini işlə təmin edə bildi. İş saatlarına məhdudiyətlər qoyuldu və bəzi şirkətlər işçilərin əmək haqqını məhdudlaşdırmaqla məşğulluq səviyyələrini qorudular. Qısaltılmış iş vaxtı müavinətinin tətbiqi və sığorta haqqı ödəmələrinin təxirə salınması şirkətlərin məşğulluğunun davam etdirilməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

Qısamüddətli əmək haqqının müddətinin və əhatə dairəsinin uzadılması, işçilərin sosial müdafiəsinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi məşğulluq səviyyəsinin qorunmasının davamlılığına müsbət təsir göstərmişdir. Səhiyyə sektorunda fəaliyyət göstərən bütün şirkətlər əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirlərinə maksimum dərəcədə əməl edirlər. İşçilərini və müştərilərini qorumaq üçün gördüyü tədbirlərlə cəmiyyətə və digər sektorlara nümunə olur. Pandemiya dövründə apteklər, optika mağazaları və baytarlıq müəssisələri iqtisadi çətinliklərə və sağlamlıq risklərinə baxmayaraq səhiyyə xidmətləri göstərməyə davam edərək əhalinin sağlamlığının qorunmasına müsbət töhfə verməkdədirlər.

Pandemiya dövründə dünyada sosial ictimai sağlamlıq problemlərinə və iqtisadi çətinliklərə səbəb olan COVID-19 pandemiyasının sosial həyata təsirləri ilə bağlı araşdırmalarda sosial təcrid və səyahət azadlığının qadağan edilməsi bəzi problemlərə səbəb olmuşdur. Pandemiyanın təhsil sistemində, iqtisadi vəziyyətə, kənd təsərrüfatı istehsal prosesinə, sağlamlıq hüququna və insan psixologiyasına bəzi mənfi təsirləri olduğu aşkar edilmişdir. Sosial təcrid fərdlərdə müxtəlif psixoloji pozğunluqların

yanmasına yol açmaqla COVID-19 pandemiyasının təsirləri həmçinin biznes subyektlərində də özünü göstərmişdir.

Dünyada sosial ictimai sağlamlıq problemlərinə və iqtisadi çətinliklərə səbəb olan COVID-19 pandemiyasının sosial həyata təsirləri ilə bağlı araşdırmalarda pandemiya dövründə sosial təcrid və səyahət azadlığının qadağan edilməsi bəzi problemlərə səbəb oldu, pandemiyanın təhsil sistemində, iqtisadi vəziyyətə, kənd təsərrüfatı istehsal prosesinə, sağlamlıq hüququna və insan psixologiyasına bəzi mənfi təsirləri olduğu ifadə edildi. Sosial təcrid fərdlərdə müxtəlif psixoloji pozğunluqların yaranmasına yol açdı. COVID-19 pandemiyasının təsirləri həmçinin biznes subyektlərində də özünü göstərmişdir.

COVID-19 pandemiyası yoxsulluq, artan stres və səhiyyə xidmətinin azalması səbəbindən bütün dünyada fərdlərin inkişafına mənfi təsir göstərmə potensialına malikdir. Əvvəlki pandemiya və fəlakətlərin təsirləri ilə bağlı araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi vəziyyət nöqtəyi nəzərindən həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli mənfi nəticələr ola bilər (Shonkoff və Garner, 2013).

III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN BİZNES SUBYEKTLƏRİNDƏ XƏSTƏLİKLƏRİN QORUNMA TƏDBİRLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ ÜZRƏ TƏDBİRLƏR

3.1. COVID-19 şəraitində biznes subyektlərində xəstəliklərin qorunma tədbirlərinin əsas əhəmiyyəti və zəruriyyəti

21-ci əsrdə, iyirmi ildən az müddətdə dünya artıq çoxsaylı böyük pandemiya və ya pandemiya şəhidi olmuşdur (Jain et al. 2018). Bu gün Azərbaycanda və qlobal dünyada COVID-19 mühüm pandemiya kimi gündəməmizi təşkil edir. Pandemiyanın fərdlərə və ümumilikdə cəmiyyətə təsirləri yaxşı hazırlıq və sürətli reaksiya ilə azaldıla bilər. Qeyd edə bilərik ki, burada milli pandemiya planlarının və siyasətlərinin olması prosesi sürətləndirə bilər. Bu plan və proqramlar əvvəlki proseslərdə səhiyyə menecerləri tərəfindən hazırlanmalı və zamanla inkişaf etdirilməlidir. Qarşılaşan faktordan, yayılma dərəcəsindən, müalicə proseslərindən və s. əslində bu proqramlar çevik saxlanmalıdır ki, onlar mövzulara uyğun olaraq yenidən nəzərdən keçirilə bilsinlər. Pandemiya zamanı görülən inzibati tədbirlər hətta pandemiya sürəti azaldıqda və bitdikdə belə davam etdirilməlidir. Pandemiya dövründə məlum oldu ki, bəşəriyyət bundan sonra belə sağlamlıq problemləri ilə qarşılaşacaq və bu prosesin sonunda əhəmiyyətli qlobal konsolidasiyaya səbəb olacaq maliyyə çöküşləri baş verə bilər. Bunun nəticəsidir ki, COVID-19 prosesi zamanı ölkəmizdə və bütün dünyada köklü tədbirlər həyata keçirilib və həyata keçirilməyə davam edir. Bu müddət həm də pandemiya daimi səhiyyə xidmətlərinə keçid zamanı inzibati təcrübə təmin edəcək. Səhiyyə idarələri pandemiya prosesinin hər bir addımında rol oynadığından, lazımi hazırlıqların görülməsi və həyata keçirilməsində mühüm vəzifələr daşıyır. Bu kontekstdə biz tam inanırıq ki, fədakar səhiyyə işçiləri və yaxşı menecerlərlə bu pandemiyanın öhdəsindən gələcəyik.

Səhiyyə Nazirliyinin ötən ilin əvvəllərində açıqladığı "Restoran, Kafe, Şirniyyat, Şirniyyat dükanları və Qida və İçki xidmətləri göstərən müəssisələrdə görülməli

tədbirlər" bələdçisi ehtiyat tədbirləri ilə bağlı çox təfərrüatlı bir sıra tədbirlər təqdim edir.

Nəzarətin normallaşdırılması prosesi zamanı qida və içki sektorunda müəssisələrin fəaliyyətinin təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən sadalanan tədbirlər aşağıdakılardır:

Bu tədbirlər iaşə sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrə, o cümlədən restoranlara, kafələrə, qida və içki xidmət sahələri olan istirahət obyektlərinə, kitab mağazalarına, bufet və yeməxanalara, digər müəssisələrin restoran-kafe bölmələrinə şamil edilir.

- Müəssisələrin fəaliyyəti zamanı müvafiq dövlət qurumları və ya təşkilatları tərəfindən elan edilmiş tədbirlərə tam əməl edilməlidir.

- Müəssisə daxilində COVID-19 və gigiyena qaydalarını/tətbiqlərini əhatə edən protokol hazırlanmalı, protokol mütəmadi olaraq qiymətləndirilməli, praktikada qarşıya çıxan problemlər, gətirilən həll yolları və dövlət qurumları və ya təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər nəzərə alınmaqla yenilənməlidir.

- Protokol çərçivəsində, personalın yanaşma tərzi və xəstəlik əlamətləri göstərən müştəriyə tətbiq ediləcək prosedurlar da müəyyən edilməlidir. Bunlar Səhiyyə Nazirliyinin dərc etdiyi COVID-19 təlimatının müvafiq bölməsində izah edilib.

- Obyekt operatorları bütün obyekt boyu sosial məsafə tədbirləri görməyə məsuldurlar.

- Bundan əlavə, müəssisənin giriş zalında və ya çöl hissəsində, qonaqların və işçilərin rahatlıqla görə biləcəyi ümumi istifadə yerlərində COVID-19-a qarşı tətbiq edilən və riayət edilməli olan tədbir və qaydaları əks etdirən lövhələr yerləşdirilməlidir.

- Mətbəxin təmizlənməsi və qida təhlükəsizliyi protokolu, zərərvericilərə və zərərvericilərə qarşı mübarizə protokolu COVID-19 tədbirləri üçün hazırlanmalıdır. Protokola əməl olunması məsul işçilər tərəfindən təmin edilməlidir.

Maskasız heç bir müştəri qəbul edilməyəcəkdir:

- Əlcəklər valetlər tərəfindən istifadə edilməməli, hər bir nəqliyyat vasitəsinin götürülməsi və çatdırılması xidmətindən əvvəl və sonra əllər spirt əsaslı əl dezinfeksiyaedici ilə təmizlənməlidir.

- Valetlər maskasız nəqliyyat vasitələrinə minməməlidir.

- Qonaqlar obyektin girişində termal kamera və ya təmassız temperatur ölçmə aparmalıdırlar. Hərərətin 380C-dən yuxarı ölçülməsi zamanı qonağın əməliyyata alınmadığı və tibbi maska ilə tibb müəssisəsinə müraciət etməsi təmin edilir.

- Obyektin girişində əl antiseptikləri mövcuddur və qonaqlar əllərini antiseptiklə təmizlədikdən sonra içəri buraxılırlar.

- Maskasız müştərilər içəri buraxılmır. Qonaq olmadıqda maska saxlanmalı, yemək-içmə fəaliyyətləri istisna olmaqla qonaqların hər dəfə süfrədən çıxanda maska taxmaları təmin edilir.

- Liftlərin içərisində 1 metr intervalla sosial məsafə nişanları çəkilməli, ümumi tutumun üçdə birindən çox olmamaq şərti ilə tutum təyin edilməli və yazılı/vizual məlumat verilməlidir.

Hər masada əl antiseptiki və ya spirt olmalıdır:

- Bütün obyekt, o cümlədən yeməxanalar, giriş sahəsi və zal, əlavə zallar və açıq sahələr kimi ümumi sahələr sosial məsafə planına uyğun təşkil edilməlidir. Obyekt daxilində və ya çöldə növbələrin yarana biləcəyi hər yerdə (yuvaların qarşısında, varsa siqaret çəkən yerlərin qarşısında və s.) sosial məsafə nişanları bir-birindən 1,5 metr məsafədə aparılmalıdır.

- Sosial məsafə və oturmaq üçün qaydaları eyni ailədən və ya qrup halında gələn qonaqlar arasında tətbiq edilmir.

Yeməklərin verildiyi masalar arası bütün istiqamətlərdə 1,5 metr, bir-birinin yanındakı stullar arasında isə 60 sm olmalıdır. Əgər qrup halında gələn müştərilər üçün masa kombinasiyaları hazırlanırsa, o şəkildə edilməlidir ki, digər masalardan 1,5 metr məsafə saxlanılsın.

- Masalarda yalnız qarşılıqlı oturma təşkili təmin edilməlidir. Stolun yanında heç bir stul qoyulmur və masanın yanında oturma düzeni yaradılmır.

- Qarşılıqlı oturma məsafəsini artırmaq üçün masanın eni 70 sm-dən az olan masalarda çarpaz oturma düzümü tətbiq edilməli və ya iki masa birlikdə istifadə edilməlidir.

- Cədvəl tərtibatı qaydaları masanın formasından (kvadrat, düzbucaqlı və ya dairə) asılı olmayaraq istənilən cədvələ tətbiq edilir.

- Tək oturacaqları yan-yana olan bar masası formasındakı masalar üçün stullar arası məsafə 1 metr təşkil edilməlidir. İşçilərin və müştərinin birbaşa üzləşdiyi bar masalarından istifadə edilməməlidir.

- Hər masada əl təmizləyicisi və ya odekolon olmalıdır.

- Xidmət personalı məsafə qaydalarına riayət etməyə və xidmət zamanı təmasdan qaçmağa diqqət yetirir.

- Açıq bufet tətbiqi vəziyyətində, açıq bufetin qonaq tərəfinə qonaqların daxil olmasının qarşısını almaq üçün pleksiglas və ya buna bənzər şlaqbaum çəkilməli və xidmət mətbəx işçiləri tərəfindən təmin edilməlidir.

- Çay/qəhvə dəmləyən, su dispenser, içki maşını kimi alətlər çıxarılmalı və ya qonağa xidmət personalı tərəfindən xidmət göstərilməlidir.

- Yemək stolu və stulları, xidmət materialları, şəkər, duz, ədviyyatlar, salfetlər və menyular hər qonaq istifadə etdikdən sonra silinməli və lazımi qaydada təmizlənərək dezinfeksiya edilməlidir. Mümkünsə, birdəfəlik şəkər, duz, ədviyyatlar, salfetlər istifadə edilməlidir.

- Mümkün olduğu qədər təmassız ödəniş alınmalı, kontakt post cihazı istifadə olunarsa, hər istifadədən sonra cihazı 70% spirtlə silməklə təmizlik və dezinfeksiya təmin edilməlidir.

- Əl antiseptikləri ümumi istifadə yerlərinin və ümumi müştəri tualetlərinin girişlərində və böyük zalların müxtəlif yerlərində olmalıdır.

• İctimai tualetlərin giriş qapıları imkan daxilində avtomatik qapı sistemi kimi təşkil edilməlidir. Əgər onu təşkil etmək mümkün deyilsə, giriş qapılarının qolları tez-tez dezinfeksiya edilməlidir.

• Obyekt daxilində uşaqlar üçün ayrılmış oyun otaqları istifadəyə verilmir.

İşçi heyətinin temperaturu ölçüləcək:

• Personalın mütəmadi olaraq sağlamlıqları yoxlanılmalı, birlikdə yaşadıkları insanları COVID-19 üçün izləmək üçün personaldan vaxtaşırı məlumat alınmalıdır.

• Bütün heyət COVID-19 pandemiyası və gigiyena ilə bağlı məlumat/təlimlə təmin edilməlidir.

• Müəssisələrin girişində termal kamera və ya təmassız temperaturun ölçülməsi aparılmalı və əl antiseptikləri mövcud olmalıdır.

• Heyət, iş yeri, qonaqlar və ətraf mühitlə təmasda olmaq üçün uyğun fərdi qoruyucu vasitələr (tibbi maskalar, üz sipərləri) təmin edilir və əl antiseptikləri verilir və istifadəsinə nəzarət edilir.

• Şəxsi heyətin geyimlərinin gündəlik təmizlənməsi və gigiyenasına təminat verilməlidir.

• Eyni növbədə mümkün qədər eyni personalın işə götürülməsinə diqqət yetirilməlidir.

• Soyunma-duş-tualet və personalın ümumi yemək və istirahət yerləri sosial məsafə şərtlərinə uyğun təşkil edilməli, zərurət yarandıqda nişanlar, zolaqlar və maneələr kimi tənzimləmələr aparılmalı, bu ərazilər təmizlənərək dezinfeksiya edilməlidir. qaydalara uyğun olaraq mütəmadi olaraq.

• Malların tədarükü və ya digər səbəblərə görə (təmir, texniki xidmət və s.) obyektə müvəqqəti daxil olmuş şəxslərin əlaqə saxlaması qaydaları müəyyən edilməli və onların icrasına nəzarət edilməlidir. Bundan əlavə, həmin şəxslərin sosial məsafə qaydasına riayət etməklə və qoruyucu vasitələrdən istifadə etməklə əməliyyatlarını həyata keçirmələri təmin edilməlidir.

- Şəxsi heyətdə xəstəlik əlamətləri aşkar edildikdə, onların tibbi maska taxaraq yaxınlıqdakı tibb müəssisəsinə müraciət etmələri təmin edilməlidir.

Müəssisələrə məxsus nəqliyyat vasitələrində görüləcək tədbirlər:

- Maşınlarda əl təmizləyicisi və ya odekolon olmalıdır

- Əllərin əl antiseptikləri ilə təmizlənməsini və avtomobilin içərisində daim maska taxılmasını təmin etməklə işlək avtomobillərə minilməli və mümkünsə, nəqliyyat vasitələri həmişə eyni personal tərəfindən istifadə olunmalıdır.

- Avtomobilin əllə təmasda olan səthləri (qapı tutacaqları, pəncərə idarələri, sükan, dişlilər, radio və s.) hər istifadədən sonra tərkibində 70% spirt olan məhsulla dezinfeksiya edilməlidir.

- Bu tədbirlər prosesdən asılı olaraq davamlı olaraq zamanla yenilənməli və daim nəzarət altında saxlanılmalıdır.

Biznes subyektlərində hərəkətin azaldılması və məhdudlaşdırılması üçün görüləcək tədbirlər:

- Evdən işləyə bilən insanların ofisə gəlməməsi, ofisə yalnız fiziki işini başa çatdırmaq üçün gəlməli olanların isə ofislərdə işçi heyəti sayı azaldılmalı və minimum məsafə 1 metr saxlanılaraq iş davam etdirilməlidir.

- Hər cür əl sıxma, qucaqlaşma və s. kimi yaxın məsafənin qarşısını almaq üçün bütün sahələrdə sosial uzaqlaşma qaydaları tətbiq edilməlidir.

- Beynəlxalq səfərlər və səyahətlər təxirə salınmalıdır.

- Ölkədaxili səyahətlər və səfərlər mümkün olduqda ləğv edilməli və istehsal üçün vacib olduğu hallarda minimum səviyyədə və az iştirakçı ilə aparılmalı və aşağıda sadalanan bütün tədbirlərə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir, xüsusən sosial məsafə qaydalarını vurğulamaq lazımdır.

- İclaslar ləğv edilməli və ya elektron şəkildə keçirilməlidir. Məcburi iclaslarda iştirakçıların sayı azaldılmalı və iclas təmiz və havalı ərazidə, minimum 1 metr ara məsafə saxlanılmaqla keçirilməlidir.

2019-cu ildə aparılan bir araşdırma göstərir ki, Belçika, Lüksemburq, İspaniya kimi ölkələrdə işdən çıxarılma halında dövlət dəstəyini alma ehtimalı 90% və ya daha yüksək səviyyədədir. Avstriya, Böyük Britaniya, Latviyada bu rəqəm 70%-dən çoxdur. Yunanıstanda, İtaliyada, Polşada işdən çıxarılma halında heç bir ödənişin alınmaması ilə bağlı ciddi risk var (<https://ach.gov.ru/upload/pdf/Covid-19-inclusion.pdf>).

İrlandiya hakimiyyəti COVID-19 ilə əlaqədar işsizlik müavinəti proqramı çərçivəsində həftədə 350 avroya qədər ödənişlər həyata keçirirdi (pandemiya zamanı ödənişlərin məbləğində də artım olub). Bu proqramdan öz-özünə işləyən vətəndaşlar da istifadə edə bilər. Ödənişlər özünü təcrid və ya COVID-19 aşkarlanması ilə əlaqədar həyata keçirilir (350 avroya qədər). Dövlət pandemiya zamanı kirayə müqavilələrinin ləğv edilməsinin və ya kirayə haqqının artırılmasının qarşısını almaq üçün qanunvericilik tədbirləri də qəbul edib. İpoteka kreditləri üzrə ödənişlərin 3 ayadək müddətə təxirə salınması, kommunal ödənişlərin ödənilmədiyi halda ev təsərrüfatlarının qaz və elektrik enerjisindən ayrılmasına qadağa qoyulub.

ABŞ-da, koronavirusun nəticələrinə qarşı mübarizə üçün üçüncü tədbirlər paketi çərçivəsində hökumət ildə 75 min dollara qədər gəliri olan vətəndaşlara birbaşa ödənişlər üçün 290 milyard dollar ayırdı (hər böyük üçün 1200 dollar və uşaq başına 500 ABŞ dolları).

Böyük Britaniya, İtaliya, İspaniya və Slovakiya ipoteka ödənişləri üçün müvəqqəti təxirə salınma tətbiq edib. Böyük Britaniya, İspaniya, ABŞ və Fransa, eləcə də Kanadanın bəzi əyalətləri və bələdiyyələri insanların köçürülməsinə qadağa qoyub. Yunanıstanda mart və aprel ayları üçün işini itirmiş insanlara aylıq kirayə haqqının yalnız 60%-ni ödəməyə icazə verən müvəqqəti tədbir tətbiq edilib. Yaponiyada ev təsərrüfatları zəruri hallarda kommunal ödənişləri təxirə sala bilər (https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_124984-7uf8nm95se&title=Covid19_Tourism_Policy_Responses).

3.2. Biznes subyektlərində xəstəliklərdən qorunma tədbirlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

Pandemiya zamanı biznes subyektlərində profilaktika və nəzarət tədbirləri üç ölçüdə həyata keçirilə bilər.

1. Xəstəlik mənbəyi üçün görüləcək tədbirlər; mənbə, xəstəlik xəbərdarlığı, qəti diaqnoz, xəstələrin müalicəsi, təcrid, daşıyıcıların axtarışı, şübhəli şəxslərin müşahidəsi, sağlamlıq maarifləndirilməsi, zoonoz xəstəlikdə heyvanların məhv edilməsi.

2. Yoluxma yolu ilə bağlı görülə biləcək tədbirlər; Ətraf mühit şəraitinin yaxşılaşdırılması (sanitariya, dezinfeksiya), qida və içki məhsullarına nəzarət, sağlamlıq maarifləndirilməsi, fərdi təmizlik və qoruyucu vasitələrdən istifadə, mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılması, əhəlinin hərəkətinin məhdudlaşdırılması.

3. Sağlam insan üçün (xəstəliyə yoluxmamış) görülə biləcək tədbirlər; peyvənd, seroprofilaktika, kemoprofilaktika, karantin müşahidəsi, sağlam qidalanma.

Ölkələr dağıdıcı beynəlxalq pandemiyalara səbəb ola biləcək təhlükələr üçün potensial risk altındadır. Xəstəliklərə səbəb olan mikroorqanizmlərin yayılması, onların törədə biləcəyi xəstəliklər və ölümlər, pandemiyanın yayılması panika səbəbindən ciddi nəticələrlə nəticələnmə bilər.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, 2020-ci ilin mart ayında dərc edilmiş COVID-19 pandemiyası ilə bağlı bələdçisində COVID-19 ilə mübarizə aparmağı hədəfləyir; pandemiyanın yavaşlatılması və dayandırılması, yayılmasının qarşısının alınması və gecikdirilməsi, bütün xəstələrə və xüsusilə ağır xəstələrə optimallaşdırılmış qayğı göstərmək, pandemiyanın səhiyyə sistemlərinə, sosial xidmətlərə və iqtisadi fəaliyyətlərə təsirini minimuma endirmək. Bütün bu məqsədlərə nail olmaq üçün ölkələrə hərtərəfli tədbirlər paketi lazımdır və bu tədbirlər paketinin məzmunu ölkənin və ya millətin pandemiya hansı ssenari ilə üzləşməsindən asılı olaraq dəyişir.

Mübarizə çərçivəsində tədbirlər və təlimlər on başlıq altında qruplaşdırılmışdır.

Bu tədbirlər:

1. Milli Koordinasiya
2. Risk Əlaqəsinin qurulması və İcma İştirakının Təmin Edilməsi
3. İctimai Səhiyyə Tədbirləri
4. Səhiyyə Xidmətlərinin İdarə Edilməsi
5. İnfeksiyanın qarşısının alınması və nəzarətinin təmin edilməsi
6. Nəzarət, Risk və Dərəcə qiymətləndirmələrinin aparılması
7. Milli Laboratoriya Sistemlərinin inkişafı
8. Logistika və Təchizatın İdarə Edilməsi
9. Əsas xidmətlərin saxlanması
10. Tədqiqat və İnkişaf Tədqiqatlarının aparılması

Hazırda COVID-19 üçün inkişaf etmiş bir müalicə və ya sübut edilmiş peyvənd yoxdur. Buna görə də, ötürülməni azaltmaq üçün profilaktika və nəzarət strategiyaları ictimai sağlamlıq tədbirlərinə əsaslanır. Bu tədbirlərə fərdi qoruyucu tədbirlər, ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri, sosial uzaqlaşma və səyahətlə bağlı tədbirlər daxildir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının bütün hallarda tövsiyə etdiyi ictimai sağlamlıq tədbirləri; əl gigiyenası, tənəffüs yollarının gigiyenası, simptomatik şəxslər üçün maskalardan istifadə, xəstə şəxslərin təcrid edilməsi və müalicəsi, sağlam insanlarla təmas əlamətlərinin monitorinqi, sənişinlər üçün sağlamlıq məsləhətləri və ətraf mühitin təmizlənməsi.

Ölkənin və ya millətin pandemiya vəziyyətindən asılı olaraq tövsiyə olunan tədbirlər bunlardır; izdihamın qarşısının alınması, məktəblərin bağlanması, ictimai nəqliyyatın bağlanması və/və ya müəssisələrin bağlanması, ictimai səhiyyə karantini (asimptomatik təmaslar üçün) və/və ya təcrid (xəstə insanlar üçün) tədbirləri. Təklif olunan bu təcrübələrə baxmayaraq, müxtəlif ölkələr pandemiya nəzarət etmək üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçiriblər.

Middelburg və Rosendall, 2020-ci ilin may ayında apardıqları araşdırmada hökumətlər tərəfindən həyata keçirilən bu fərqli tədbirləri müqayisə etdilər və ölkələrin COVID-19 ilə mübarizəsini müqayisə etdilər. Tədqiqatda ölkələr ilk ölüm tarixinə görə sinxronlaşdırıldıqdan sonra hər ölkə üzrə 25-ci gündə ümumi ölüm sayının faizi alınaraq və bu müqayisə nəticəsində pandemiyanın başladığı Çin ilə müqayisə edilib. , ölkələr üç kateqoriyaya bölündü. Birinci kateqoriyaya daxil olan ölkələr Çinlə oxşar siyasətə malik olan ölkələrdir. Bu kateqoriyaya aid ölkələr virusun cəmiyyətdə əhəmiyyətli dərəcədə yayılmasından sonra profilaktik tədbirlər görən ölkələrdir, məsələn, İtaliya, İspaniya, Fransa, İngiltərə kimi Avropa ölkələri. İkinci kateqoriyaya daxil olan ölkələr Cənubi Koreya ilə oxşar siyasət yürüdən, yəni virus əhali arasında əhəmiyyətli dərəcədə yayılmazdan əvvəl ciddi profilaktik tədbirlər görən ölkələrdir. Üçüncü kateqoriyaya daxil olan ölkələr, ABŞ kimi çoxlu sayda ölüm baş verənə qədər profilaktik tədbirlərin görülmədiyi ölkələrdir. Tədqiqat təsdiqlədi ki, profilaktika strategiyalarının erkən qəbulu pandemiyanın əyriliyini düzəltmək üçün açardır.

COVID-19 ilə mübarizədə; cəmiyyətlə əlaqə qurmaq, qorxuları, maneələri, narahatlıqları həll etmək, qoruyucu davranışları təşviq edir və insanlara virusla mübarizədə birbaşa iştirak etməyə imkan verir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının COVID-19-un aşkarlanması, qarşısının alınması, cavab tədbirləri və nəzarət üsullarının izah edildiyi onlayn kursunda mübarizədə qarşıya çıxan və həll edilməli olan maneələr aşağıdakı kimi sıralanmışdır:

- Müdaxilə qruplarının icma praktikalarını, narahatlıqlarını və qorxularını başa düşməməsi;
- Xəstəlik və müdaxilə haqqında yavaş/gec məlumat verilməsi cəmiyyətdə narahatlığı və pandemiyanın sürətini artırır,
- Profilaktika tədbirləri haqqında məlumatsızlıq və məlumatsızlıq səbəbindən xəstəliyin yayılmasının kəskinləşməsi,

- Sosial razılaşma olmadan tədbirlərin həyata keçirilməsi, sosial qəbulun gecikməsi,
- Şayiələrin qarşısını almaq, anlaşılmazlıqları artırmaq və səhiyyə orqanlarına inamı artırmaq üçün heç bir tədbir görülmür ki, bu da “təhlükəli” davranışlara gətirib çıxarır,
- Tibb işçiləri arasında müvafiq infeksiya profilaktikası və nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməməsi,
- Baxımla bağlı mədəni təcrübələr pandemiya nəzarəti çətinləşdirir, məsələn, bəzi mədəniyyətlərdə bir çox qohumlar xəstəxanada müşayiət etmək, yemək gətirmək və ya xəstə ailə üzvlərini ziyarət etmək istəyir. Azərbaycan üçün mədəni təcrübələrdən nümunə versək; Həcc ziyarətindən gələnlərin ziyarətini, əsgər yola salınma mərasimini, bayram ziyarətlərini, yay aylarında izdihamlı mühitlərdə toyları, qucaqlaşmaları, gəzintiləri saymaq olar.
- Sağlamlıq axtarışı davranışı ilə bağlı mədəni təcrübələr pandemiya nəzarəti çətinləşdirir, məsələn, bəzi xəstələr hara baxacaqlarına qərar verməzdən əvvəl bir çox müxtəlif xəstəxanalara müraciət edə bilirlər (buna həkim və ya xəstəxana alışı-verişi deyilir).

3.3. Biznes subyektlərində xəstəliklərin qorunma xidmətinin formalaşması tədbirlərinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti

Koronavirus pandemiyasından qorunmaq üçün sosial məsafə, gigiyena qaydaları və digər tez-tez ifadə olunan tədbirlərə riayət etmək çox vacibdir. İş yerində ciddi sağlamlıq riskləri var. Sosial məsafəni qorumaq çətindir və hətta mümkün deyil. Xidmətlər və yeməxanalar görülcək bütün tədbirlərə baxmayaraq ciddi risklər yaradır. İş yerlərində COVID-19 pandemiyasına qarşı profilaktik proqramlar ictimai xidmətin bir hissəsi kimi qəbul edilməlidir, çünki bu, əhəlinin sağlamlığına birbaşa təsir göstərir.

Pandemiya ilə mübarizə çərçivəsində məcburi, təcili və əsas mal və xidmətlər istehsal edənlərdən başqa müəssisələr dayandırılmalıdır. Evdə qalma COVID-19 pandemiyasına qarşı mübarizədə mühüm tədbirlərdən biridir, iş yerindən kənarında biznesini həyata keçirə bilənlərin evdən işləmələri üçün ictimaiyyətdə müxtəlif çağırışlar edilir.

Məsafədən işin tətbiq olunduğu ərazilərdə bu müddət üçün onun həyata keçirilməsi üçün şərait yaradılmalıdır. Məsafədən iş həm ictimai, həm də özəl bir çox sahədə mümkündür və bu, pandemiyaqan qorunmağın ən vacib üsullarından biridir. Təəssüf ki, çox az işçi evdən işləyə bilir, əksəriyyəti etibarsızdır və aşağı əmək haqqı alır, hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən sosial-iqtisadi pandemiyaqan dəstək paketi olmadığı təqdirdə evdən işləmək mümkün deyil. Yalnız bu yolla işçilərin, deməli, cəmiyyətin sağlamlığı əsas etibarilə qoruna bilər. Bu məcburi evdə qalma müddətində minimum yaşayış və qidalanma şəraiti də təmin edilməlidir. Bu prosesdə qida, sağlamlıq və enerji kimi sahələrdə iş şəraiti müəyyən edilməli və həyata keçirilməlidir.

Koronavirus pandemiyası bütün dünyada ən qaynar gündəm məsələsinə çevrilərkən, zaman-zaman işçilərin işini itirmək qorxusunun koronavirus qorxusunu üstələdiyi görünür. İşçilər həyatlarını itirməkdən daha çox işlərini itirməkdən qorxurlar. İş yerlərində pandemiyanın sürətlə yayılması, hökumət tərəfindən edilən çağırışlar və iqtisadi öhdəliklər pandemiya dövründə bir çox iş yerini bağlamağa və ya daha məhdud müddətə işləməyə məcbur edir. Bu müddət ərzində işçilər işdən çıxarılaraq ödənişsiz məzuniyyətə çıxmağa məcbur edilirlər. İşçilərin öz iradələri əleyhinə ödənişsiz məzuniyyət ərizəsi qəbul edilməzdir. Bu cür təcrübələr pandemiya dövründə etibarsız hesab edilməlidir. Pandemiya ilə əlaqədar bütün məcburi məzuniyyətlər illik ödənişli inzibati məzuniyyət kimi hesab edilməlidir.

COVID-19 ilk növbədə yaşlılara təsir edir, lakin yaşlılardan əlavə, xroniki xəstəlikləri olanlar və immuniteti zəif olanlar daha çox təsirlənir. pnevmokonozlar, silikotuberkulyoz, həddindən artıq həssas pnevmoniya, astma, koah və digər tənəffüs

yolları xəstəlikləri, koronar arteriya xəstəlikləri, ürək çatışmazlığı, aritmiya v. d., hipertoniya, şəkərli diabet, serebrovaskulyar xəstəliklər, xərçəng xəstələri, qan xəstəlikləri, böyrək çatışmazlığı, qaraciyər xəstəlikləri, immunitet sistemi çatışmazlıqları və ya immunitet sistemini təsir edən xəstəliklər, kortikosteroid və immunosupressiv terapiya alan işçilər riskli qrupda nəzərə alınmalıdır; İş yerlərində bu riskləri olan işçilər üçün xüsusi ehtiyat tədbirləri görülməlidir.

Koronavirusla bağlı iş yerlərinin ehtiyat tədbirləri və riskli vəziyyətləri, işçilərin sağlamlıq parametrləri, xəstələrinin mövcud vəziyyəti, və bu risk qrupuna daxil olan işçilərin iş yerindən uzaqlaşdırılması.

Səhiyyə Nazirliyi dövlət sektorunda çalışan və inzibati məzuniyyətdə olan riskli qrupa düşən xroniki xəstələrin hesablanması üçün bəzi tədbirlər görüb. Dövlət sektorunda çalışan xroniki xəstələr inzibati məzuniyyətdə hesab edilsə də, özəl sektorda işləyənlərə bu hüquq verilməyib. Bu xəstəlikləri olan işçilər səhiyyə müəssisələrinə müraciət edib hesabat almalıdırlar. Hesabatın alınması prosesinin özü həm işçilər, həm də səhiyyə müəssisələrində çalışanlar üçün risk yaradır. Səhiyyə Nazirliyi bu riskin qarşısını almaq üçün pandemiya prosesində 14 gün müddətində iş həkimlərinə hesabat vermək səlahiyyətini müəyyən etmək üçün məktubla müraciət etmişdir. Bu təcrübə reallaşana qədər həmin işçilər ödənişli məzuniyyətdə hesab edilməlidir.

İstehsal sahələri, fabriklər, emalatxanalar, xüsusilə havalandırması zəif olan toxuculuq sexləri və sıra dəzgahları olan irili-xırdalı emalatxanalar, o cümlədən izdihamlı iş yerləri, sənaye sahələri mühafizə tədbirlərinin çox ciddi şəkildə tətbiq edilməli olduğu ərazilər kimi önə çıxır. koronavirusun yayılması.

Yoluxmanın qarşısını almaq və işçilərin bu virusdan qorunması üçün ilk növbədə bütün işçilər xəstəlik və özünü qoruma yolları barədə məlumatlandırılmalı, görüləcək tədbirlərlə işçilər qorunmalıdır. Bu baxımdan sosial məsafəni qorumaq şərti ilə ediləcək təlimlər, distant təhsil, çox yayılmış görüntülər üzərində aparılacaq təlimlər, xəbərdarlıq görüntüləri alınacaq profilaktik tədbirlərlə birləşdirilməlidir.

Qızdırması, öskürək, tənənfəslik və bu kimi şikayətləri olanların işə gəlməməsi, birbaşa səhiyyə müəssisələrinə yönəldilməsi təmin edilməlidir. İşçilər arasında koronavirus (+) şübhəsi olan və ya ilkin diaqnozla xəstəxanaya yerləşdirilən işçi olduqda, həmin şəxslə təmasda olmuş iş yeri işçilərinin müəyyən edilməsi, təmasda olmuş şəxslərin əlaqə məlumatlarının qeydə alınması qaydalara və göstərişlərə görə hərəkəti təmin edilməlidir. Potensial yoluxmanın qarşısı səhiyyə müəssisələrinə göndərilərkə şübhəli bilinənlər üçün tibbi maskalar taxmaqla alınmalıdır.

Biznes subyektlərində koronaviruslarla mübarizəni planlaşdıran və ona nəzarət edən bir komanda yaratmaqla “Korona virusunun qarşısının alınması proqramı” yaradılmalıdır. Bağlı və zəif havalandırılan müəssisələrdə hava sirkulyasiyasını təmin etməklə virusun ətraf mühitdən çıxarılması üçün tədbirlər görmək çox vacibdir. Bu nəzarət proqramı zamanı ventilyasiya edilə bilməyən və sosial məsafə saxlanıla bilməyən müəssisələr bağlanmalıdır. Yaradılmış Corona virusuna nəzarət proqramına nəzarət etmək çox vacibdir. İşçiləri xəbərdar edən, necə və hansı ehtiyat tədbirlərinin görülməsini göstərən vizuallar müəssisənin hər yerində kifayət qədər asılmalıdır. Xəstəliyin yaranmasında və mənzərənin ağırlaşmasında siqaretin əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, xüsusilə tənəffüs yollarını təsir edən bir xəstəlik olduğu üçün xəbərdarlıq və görüntülərdən geniş istifadə edilməsi vacibdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Ədəbiyyatlarda pandemiya ilə sağlamlıq mübarizəsinin mühüm tərkib hissəsi olan insan sağlamlığı və əczaçılıq sektorlarında fəaliyyət göstərən apteklərin, baytarlıq müəssisələrinin və optikaların bu prosesdən necə təsirləndiyinə dair heç bir araşdırmaya rast gəlinməyib. Tədqiqat nəticəsində insan sağlamlığı və əczaçılıqla bağlı sektorlarda fəaliyyət göstərən şirkətlərdə məşğulluğun davamlılığı, istehsal, təchizat və xidmət göstərilməsi sahələrində qarşıya çıxan problemlər düzgün müəyyənləşdiriləcək və gətiriləcək həll təklifləri fayda verəcəkdir.

Bütün bu mənfi iqtisadi vəziyyətdə şirkətlərin əksəriyyəti COVID-19 pandemiyası zamanı işçilərini işlə təmin edə bildi. İş saatlarına məhdudiyətlər qoyuldu və bəzi şirkətlər işçilərin əmək haqqını məhdudlaşdırmaqla məşğulluq səviyyələrini qorudular. Qısaltılmış iş vaxtı müavinətinin tətbiqi və sığorta haqqı ödəmələrinin təxirə salınması şirkətlərin məşğulluğunun davam etdirilməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

Qısamüddətli əmək haqqının müddətinin və əhatə dairəsinin uzadılması, işçilərin sosial müdafiəsinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi məşğulluq səviyyəsinin qorunmasının davamlılığına müsbət təsir göstərmişdir. Səhiyyə sektorunda fəaliyyət göstərən bütün şirkətlər əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik tədbirlərinə maksimum dərəcədə əməl edirlər. İşçilərini və müştərilərini qorumaq üçün gördüyü tədbirlərlə cəmiyyətə və digər sektorlara nümunə olur. Pandemiya dövründə apteklər, optika mağazaları və baytarlıq müəssisələri iqtisadi çətinliklərə və sağlamlıq risklərinə baxmayaraq səhiyyə xidmətləri göstərməyə davam edərək əhalinin sağlamlığının qorunmasına müsbət töhfə verməkdədirlər.

Dünyada sosial ictimai sağlamlıq problemlərinə və iqtisadi çətinliklərə səbəb olan COVID-19 pandemiyasının sosial həyata təsirləri ilə bağlı araşdırmalarda pandemiya dövründə sosial təcrid və səyahət azadlığının qadağan edilməsi bəzi problemlərə səbəb oldu, pandemiyanın təhsil sisteminə, iqtisadi vəziyyətə, kənd təsərrüfatı istehsal prosesinə, sağlamlıq hüququna və insan psixologiyasına bəzi mənfi təsirləri olduğu

ifadə edildi. Sosial təcrid fərdlərdə müxtəlif psixoloji pozğunluqların yaranmasına yol açdı. COVID-19 pandemiyasının təsirləri həmçinin biznes subyektlərində də özünü göstərmişdir.

COVID-19 pandemiyası yoxsulluq, artan stres və səhiyyə xidmətinin azalması səbəbindən bütün dünyada fərdlərin inkişafına mənfi təsir göstərmə potensialına malikdir. Əvvəlki pandemiya və fəlakətlərin təsirləri ilə bağlı araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi vəziyyət nöqteyi nəzərindən həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli mənfi nəticələr ola bilər.

Səhiyyə Nazirliyinin ötən ilin əvvəllərində açıqladığı "Restoran, Kafe, Şirniyyat, Şirniyyat dükanları və Qida və İçki xidmətləri göstərən müəssisələrdə görülməli tədbirlər" bələdçisi ehtiyat tədbirləri ilə bağlı çox təfərrüatlı bir sıra tədbirlər təqdim edir.

Nəzarətin normallaşdırılması prosesi zamanı qida və içki sektorunda müəssisələrin fəaliyyətinin təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən sadalanan tədbirlər aşağıdakılardır:

Bu tədbirlər iaşə sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrə, o cümlədən restoranlara, kafelərə, qida və içki xidmət sahələri olan istirahət obyektlərinə, kitab mağazalarına, bufet və yeməxanalara, digər müəssisələrin restoran-kafe bölmələrinə şamil edilir.

- Müəssisələrin fəaliyyəti zamanı müvafiq dövlət qurumları və ya təşkilatları tərəfindən elan edilmiş tədbirlərə tam əməl edilməlidir.

- Müəssisə daxilində COVID-19 və gigiyena qaydalarını/tətbiqlərini əhatə edən protokol hazırlanmalı, protokol mütəmadi olaraq qiymətləndirilməli, praktikada qarşıya çıxan problemlər, gətirilən həll yolları və dövlət qurumları və ya təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər nəzərə alınmaqla yenilənməlidir.

- Protokol çərçivəsində, personalın yanaşma tərzi və xəstəlik əlamətləri göstərən müştəriyə tətbiq ediləcək prosedurlar da müəyyən edilməlidir. Bunlar Səhiyyə Nazirliyinin dərc etdiyi COVID-19 təlimatının müvafiq bölməsində izah edilib.
- Obyekt operatorları bütün obyekt boyu sosial məsafə tədbirləri görməyə məsuldurlar.
- Bundan əlavə, müəssisənin giriş zalında və ya çöl hissəsində, qonaqların və işçilərin rahatlıqla görə biləcəyi ümumi istifadə yerlərində COVID-19-a qarşı tətbiq edilən və riayət edilməli olan tədbir və qaydaları əks etdirən lövhələr yerləşdirilməlidir.
- Mətbəxin təmizlənməsi və qida təhlükəsizliyi protokolu, zərərvericilərə və zərərvericilərə qarşı mübarizə protokolu COVID-19 tədbirləri üçün hazırlanmalıdır. Protokola əməl olunması məsul işçilər tərəfindən təmin edilməlidir.

Maskasız heç bir müştəri qəbul edilməyəcəkdir:

- Əlcəklər valetlər tərəfindən istifadə edilməməli, hər bir nəqliyyat vasitəsinin götürülməsi və çatdırılması xidmətindən əvvəl və sonra əllər spirt əsaslı əl dezinfeksiyaedici ilə təmizlənməlidir.
- Valetlər maskasız nəqliyyat vasitələrinə minməməlidir.
- Qonaqlar obyektin girişində termal kamera və ya təmassız temperatur ölçmə aparmalıdırlar. Hərərətin 380C-dən yuxarı ölçülməsi zamanı qonağın əməliyyata alınmadığı və tibbi maska ilə tibb müəssisəsinə müraciət etməsi təmin edilir.
- Obyektin girişində əl antiseptikləri mövcuddur və qonaqlar əllərini antiseptiklə təmizlədikdən sonra içəri buraxılırlar.
- Maskasız müştərilər içəri buraxılmır. Qonaq olmadıqda maska saxlanmalı, yemək-içmə fəaliyyətləri istisna olmaqla qonaqların hər dəfə süfrədən çıxanda maska taxmaları təmin edilir.
- Liftlərin içərisində 1 metr intervalla sosial məsafə nişanları çəkilməli, ümumi tutumun üçdə birindən çox olmamaq şərti ilə tutum təyin edilməli və yazılı/vizual məlumat verilməlidir.

Hər masada əl antiseptiki və ya spirt olmalıdır:

- Bütün obyekt, o cümlədən yeməxanalar, giriş sahəsi və zal, əlavə zallar və açıq sahələr kimi ümumi sahələr sosial məsafə planına uyğun təşkil edilməlidir. Obyekt daxilində və ya çöldə növbələrin yarana biləcəyi hər yerdə (yuvaların qarşısında, varsa siqaret çəkən yerlərin qarşısında və s.) sosial məsafə nişanları bir-birindən 1,5 metr məsafədə aparılmalıdır.

- Sosial məsafə və oturmaqların təşkili qaydaları eyni ailədən və ya qrup halında gələn qonaqlar arasında tətbiq edilmir.

Pandemiya dövründə dünyada sosial ictimai sağlamlıq problemlərinə və iqtisadi çətinliklərə səbəb olan COVID-19 pandemiyasının sosial həyata təsirləri ilə bağlı araşdırmalarda sosial təcrid və səyahət azadlığının qadağan edilməsi bəzi problemlərə səbəb olmuşdur. Pandemiyanın təhsil sisteminə, iqtisadi vəziyyətə, kənd təsərrüfatı istehsal prosesinə, sağlamlıq hüququna və insan psixologiyasına bəzi mənfi təsirləri olduğu aşkar edilmişdir. Sosial təcrid fərdlərdə müxtəlif psixoloji pozğunluqların yaranmasına yol açmaqla COVID-19 pandemiyasının təsirləri həmçinin biznes subyektlərində də özünü göstərmişdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Yeni növ koronavirus (COVID-19) infeksiyası ilə mübarizə tədbirlərində iştirak edən tibb işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 18 mart 2020

2. “Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 19 mart 2020

İngilis dilində

1. Bao C., Liu X., Zhang H. and others (2020), “Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) CT Findings: A Systematic Review and Meta-analysis”. J Am Coll Radiol, Vol 17:705, p.69-83

2. Barrot J., Grassi B. və Sauvagnat J. (2020). “Sectoral effects of social distancing”, №11 (3), p.11-12

3. Bryant J.E., Azman A.S., Ferrari M.J. and others (2020), “Serology for SARSCoV-2: Apprehensions, opportunities”, Sci Immunol 17(5), p.110-120.

4. Fischer M., Coogan A.N., Faltraco F., Thome J. (2020). “COVID-19 paranoia in a patient suffering from schizophrenic psychosis – a case report”. Psychiatry Research, p. 288

5. Gao J., Zheng P., Jia Y., Chen H., Mao Y., Chen S., Wang Y. (2020). “Mental health problems and social media exposure during COVID-19 outbreak”. PONE Vol15(4), p.89

6. Gire S.K., Goba A., Andersen K.G. and Sabeti P.C. (2014), “Genomic surveillance elucidates Ebola virus origin and transmission during the 2014 outbreak”. *Science*, №329, p.11-25.
7. Huang C, Wang Y, Li X and others (2020), “Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China”. *Lancet* Vol 395, p.45
8. Xu X., Yu C., Zhang L., Luo L. and Liu J. (2020), “Imaging features of 2019 novel coronavirus pneumonia”. “*European Journal of Nuclear Medicine and Molecular Imaging*”, Vol 47, p.56-58
9. IMF. (2020). *World economic outlook*. Washington D.C: International Monetary Fund, 2020 April
10. Li Q, Guan X, Wu P and others (2020), “Early Transmission Dynamics in Wuhan, China, of Novel Coronavirus-Infected Pneumonia”. *N Engl J Med* Vol 382, p.458-467
11. Mann F.D., Krueger R.F. and Vohs K.D. (2020). “Personal economic anxiety in response to COVID-19”. “*Personality and Individual Differences*”, Volume 167, p.69-72
12. Moghanibashi-Mansourieh A. (2020). “Assessing the anxiety level of Iranian general population during COVID-19 outbreak”. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102076, p.265
13. Myers L.C., Parodi S.M., Escobar G.J., Liu V.X. (2020), “Characteristics of Hospitalized Adults with COVID-19 in an Integrated Health Care System in California”. *YRJ*, №3(1), p.25-69
14. Pfefferbaum G.B. And North C.S. (2020). “Mental health and the Covid-19 pandemic”. *New England Journal of Medicine*, p.510-512
15. Phan T. (2020). “Novel coronavirus: From discovery to clinical diagnostics. *Infection, Genetics and Evolution*”, №79, p.186

16. Schueffel P. (2017). "Alternative Distributed Ledger Technologies Blockchain vs. Tangle vs. Hashgraph A High Level Overview And Comparison", SRRN Electronic Journal, p.85
17. Schwetz T.A. and Fauci A.S. (2019), "The Extended Impact of Human Immunodeficiency Virus/AIDS Research. The Journal of Infectious Diseases", Vol 219(6), p. 6-9.
18. Servidio R., Bartolo M.G., Palermi A.L., Costabile A. (2021). "Fear of COVID-19, depression, anxiety, and their association with internet addiction disorder in a sample of Italian students". Journal of Affective Disorders Reports 4, p.55
19. Sujarwoto A., Saputri R., Yumarni T. (2021). "Social media addiction and mental health among university students during the COVID-19 pandemic in Indonesia". Ment Health Addiction, p.272
20. Vindegaard N. and Eriksen Benros M. (2020). "COVID-19 pandemic and mental health consequences: systematic review of the current evidence. Brain, Behavior, and Immunity". MRJ, №7, p.11
21. Wang D, Hu B, Hu C and others (2020), "Clinical Characteristics of 138 Hospitalized Patients with 2019 Novel Coronavirus Infected Pneumonia in Wuhan, China". JAMA, Vol 3(1), p.11-23
22. WHO. (2018), "Managing epidemics: Key facts about major deadly diseases" <https://www.who.int/emergencies/diseases/managing-epidemics/en/>
23. World Health Organization (2021). "Advice on the use of masks in the community, during home care and in health care settings in the context of the novel coronavirus (2019-nCoV) outbreak: interim guidance", 29 January 2020.
24. World Health Organization (2021). "Rational use of personal protective equipment for coronavirus disease (COVID-19) and considerations during severe shortages".

Türk dilində

1. Batirel A. (2020). “SARS-CoV-2: Bulaşma ve Korunma”, South. Clin. Ist. Euras. №;31, p. 7
2. Erdem İ. (2020). “Koronavirüse (COVID-19) karşı Türkiye'nin karantina ve tedbir politikaları”. Turkish Studies,15(4), s. 377-388
3. İnce F. ve Evcı F. Y. (2020). “COVID-19'un ilk üç haftası”. “Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi”, 11(2), 236-249
4. Öztürk İ., Akalın S., Özgüner İ. ve Şakiroğlu M. (2020). “Covid-19 salgınının ve karantinanın psikolojik etkileri”. Turkish Studies, 15(4), 885-903
5. Yıldırım S. (2020). “Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği”. Turkish Studies, 15(4), 1291-1611

İnternet resursları

1. <https://nk.gov.az/az/document/6103/> (10.02.2022)
2. <https://www.imf.org/en/Countries/AZE> (24.11.2021)
3. <https://covid19.who.int/region/euro/country/az/> (17.12.2021)
4. <https://www.who.int/countries/aze> (17.12.2021)
5. <https://koronavirusingfo.az/az/page/profilaktik-tedbirler> (08.10.2021)
6. <https://e-qanun.az/framework/45911> (23.01.2022)
7. <https://e-qanun.az/framework/47549> (08.11.2022)
8. <https://www.who.int/emergencies/> (25.03.2022)
9. <https://koronavirusingfo.az/az>
10. <https://scholar.google.com/>
11. <https://www.stat.gov.az/source/tourism/> (09.04.2022)

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1.

Cədvəl 6: Təsviri statistik təhlilin nəticələri

		Apteklər	Optika mağazaları	Baytarlıq mağazaları	Cəmi
Mövcud pandemiya səbəbilə fəaliyyətinizi dayandırdınız mı?	Xeyr	22	4.7	6.7	33.4
	Bəli, işimizdə Covid-19 pandemiya hallarına görə müvəqqəti olaraq dayandırılmışdır.	0.7	3.3	4	8
	Bəli, sifarişlərin azalması səbəbindən müvəqqəti olaraq fəaliyyətimiz dayandırılmışdır.	2	2.2	2.3	6.6
	Bəli, rəsmi təcrid olunma göstərişlərinə görə fəaliyyət müvəqqəti olaraq dayandırılmışdır.	2.5	2.7	3.9	9.1
	Bəli, əvvəl prosesləri dayandırmışdıq, lakin indi yenidən işləməyə davam edirik.	1.7	4	3.9	9.6
	Bəli, iş saati ilə bağlı məhdudiyyət var idi.	9.7	20	3	33.3
İşçi çatışmazlığınız var mı?	Xeyr	25.9	29	17	72.3
	Bəli	12	11.7	4	27.7
İşçi çatışmazlığınızın səbəbləri nələrdir?	İşçilərin Covid-19 virusuna yoluxması	1.3	0.5	0	1.8
	İşçilərin yoluxmaq qorxusu	9.3	6	2.5	17.8
	İşçilərinin hərəkətinin məhdudlaşdırılması və ya karantina alınması	0.3	0.4	0.6	1.3
	İşçilər ailələrinin qayğısına qalmaq məcburiyyətləri	3.7	2.7	0.4	6.8
İşçilərinizin aylıq əmək haqlarını ödəməkdə çətinlik çəkirsiniz?	Bəli	16.7	33.3	11.7	64.7
	Xeyr	20.7	5.7	8.3	39.3
Hazırda hansı əməliyyatları edirsiniz?	Malların və xidmətlərin istehsalının azaldılması	6.7	10.7	3	20.4
	Tələbatın artması səbəbindən	1	0	2.6	3.6

	istehsalın artması				
	Yeni tələblərə cavab vermək üçün məhsulları diversifikasiya etmək.	10.7	5	6.7	22.4
	Satış kanallarının şaxələndirilməsi. Onlayn satış və çatdırılma	5	7.3	1.3	13.6
	Bank və təchizatçılarla ödəniş şərtlərini müzakirə etmək	6	14.6	0.7	21.3
	İşçilərin yenidən hazırlanması	1.3	0	0	1.3
	Heç bir şey etmirəm	7.7	5	4.7	17.4
Pandemiya səbəbindən hələ də ehtiyatda işçiləriniz varmı?	Bəli	7.2	10.8	5.4	21.3
	Xeyr	31	28.7	16	73.7
Pandemiya dövründə işçilərinizin məşğulluğu ilə bağlı hansı tədbirləri görmüsünüz?	İşçilərin sayı müvəqqəti olaraq azaldılıb.	2.6	3.5	1	7.9
	İşçilər daimi olaraq işdən çıxarılıb.	0.3	0.3	0.2	0.7
	İş saatları azaldılıb.	20.6	26.7	14.7	59
	İşçilər ödənişli məzuniyyətə çıxdılar.	3.7	2.3	1.7	7.9
	İşçilər ödənişsiz məzuniyyətə çıxdılar.	2	1	0.3	3.1
	İşçilər daha aşağı maaşla işləməyə davam etdilər.	0.7	2.6	3.6	6.8
	Növbəli iş rejiminə keçilmişdir	6.6	1.8	5.3	10.9

Mənbə: Müəllif tərəfindən biznes subyekti idarəçilərinə ünvanlanmış sualların təhlili

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əsas makro-iqtisadi göstəriciləri.....	32
Cədvəl 2: Ölkə iqtisadiyyatında mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı, faizlə.....	32
Cədvəl 3: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı.....	33
Cədvəl 4: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü.....	34
Cədvəl 5: 2015-2021-ci ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xəstəxana, işçi və çarpayı.....	35
Cədvəl 6: 2017-2020-ci ildə dövlət büdcəsinin səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri....	35
Cədvəl 7: 16.06.2022-ci il tarixinə müvafiq Azərbaycan üzrə ümumi statistika.....	36
Cədvəl 8: Tədqiqatda iştirak edən şirkətlərin məlumatları.....	36
Cədvəl 9: Təsviri statistik təhlilin nəticələri.....	36
Cədvəl 10: Azərbaycanda COVID-19 Pandemiya Prosesinin Aptek, Baytarlıq və Optika mağazalarına Təsiri.....	39
Cədvəl 11: 2021-ci ilin sonu üçün “COVID-19” pandemiyasının müəssisələrə təsiri.....	40
Cədvəl 12: “COVID-19” pandemiyası dövründə müəssisələrin qarşılaşdığı çətinliklər.....	41
Cədvəl 13: 2021-ci ilin sonu üçün müəssisələrin üzləşə biləcəyi problemlər.....	41
Cədvəl 14: Firmaların ehtiyac duyduğu dövlət dəstəyinin prioriteti.....	42
Cədvəl 15: Şirkətlər tərəfindən görülən əməyin mühafizəsi və təhlükəsizliyi tədbirləri.....	43
Cədvəl 16: Yarım strukturlaşdırılmış müsahibədə iştirak edən firmaların məlumatları.....	45
Cədvəl 17: İştirakçıların rəylərindən alınmış məzmun təhlili nəticələri.....	45

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Pandemiyanın təsir etdiyi sahələr.....	16
Sxem 2: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Sosial müdafiə.....	17
Sxem 3: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: İqtisadiyyat.....	18
Sxem 4: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Təhsil.....	20
Sxem 5: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Qadınlar və uşaqlar.....	22
Sxem 6: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Məcburi Köçkünlər.....	25
Sxem 7: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Ədliyyə sistemi.....	27
Sxem 8: Pandemiyanın təsir etdiyi sahə: Ədliyyə sistemi.....	29